

Ба 234 400

55.10.110

Слесь Гародня

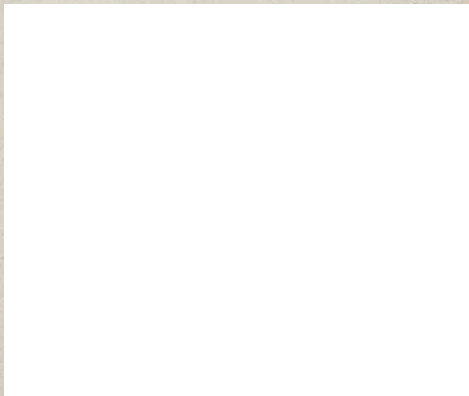
VII

ac-30884

27258

НА

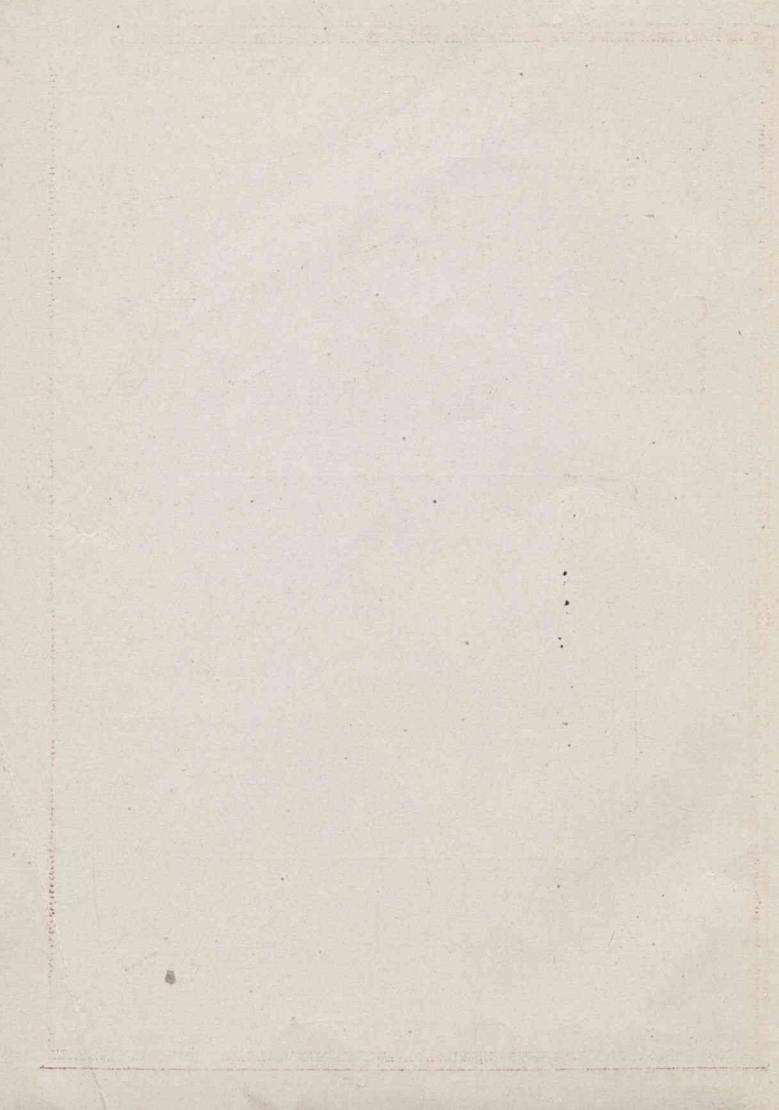
КРЭСАХ

ВЫДАНИЕ ЦБ МАЛАДНЯКА
МЕНСК-1927

МММ
КОН

50

Бн 234701

МАЛЕСЬ ГАРОДНЯ

Бел. 2005

А КРЭСАХ

27258

Выданне ЦБ Мінска

БЕЛТА-157

2005. 5. 10. 17

Літаратурна-
 інфармацыйна-
 выдавецкі цэнтр

PER 5002

10.03.2010

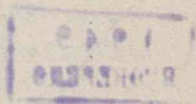
Ба 234400

АЛЕСЬ ГАРОДНЯ

~~08~~

~~30894~~

1964 г.

НА КРЭСАХ

(А ПОВЕСЬ ЦЬ)

VII

27258

Выданьне ЦБ Маладняка
М Е Н С К — 1927

Дзяржаўная
бібліятэка СССР
імя У. І. Леніна

234400

201084

АЛЕКС ТАРОВИЧ

21/2
1949 г. 21/2

1949
ВЕРЕС

НА КРАСАХ

Надрукована ў 2 Дзярж.
Друк. БДВ. Зак № 2781
(У ліку 1500 экз.)
Галоўлітбел № 25872

ДЕРЖАВНА ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА
20. ІЮЛ 28
ОДЕСА

Дзяржаўная
Бібліятэка СССР
ім. У. І. Леніна

Выданне ў Мінскіх
Менск-1947

РАЗЪДЗЕЛ I

С я ў б а

„Жыў быў сабе—цар Батура,
была ў яго—
сабачая натура“.

Так, звычайна, пачынаецца вядомая паляшувка байка.

Гэтак і мы пачынаем нашае апавяданьне:
Жыў быў у сваім маёнтку, у Сігневічах, абшарнік Трэмбацкі.

Пан, як пан.

Зусім звычайны абшарнік.

У пана Трэмбацкага здохла карова.

З чаго здохла?

— Можа аб'елася канюшыны?

— Трасца яе ведае.

Але з гэтага пачалося.

За першай каровай здохла другая, потым—
трэцяя.

Адным словам, нешта накшталт пошасьці
Адначасна хадзілі нейкія чуткі, што і ў су-
седніх вёсках гэтак сама здыхалі сялянскія ка-
ровы.

Але хто-ж будзе гэтым цікавіцца?
— Сялянскія-ж!..

* * *

Аканом Маркевіч, зняў-
шы шапку і апусьціўшы да
долу рукі, стаяў перад па-
нам Трэмбацкім:

— Так што, паночку, га-
лава ў мяне кругом пашла:
ніяк не магу зразумець, што,
адкуль, дзе і як...

Вось вам.

— Учора ўвечары вязу бульбу,—парабком,
значыць, андынару выдаць. Вязу 20 мяшкоў.
Прывёз, прыказаў скінуць. Палажылі яе хлопцы
ў пуню. Ну, я яшчэ раз пералічыў, для пэў-
насьці, значыць, і пашоў сабе спаць. Ключы
ўсю ноч былі пры мне пад падушкаю.

— Уранку прыходжу з хлопцамі. Агледзеў замкі,—усё цэла. Адчыніў... Выдаю. Гляджу,—ажно чатырох мяшкоў не хапае. Праверыў яшчэ раз, падлічыў, значыць, каму колькі выдаў...

— Няма і няма.

— Хоць ты сабе што хочаш рабі—нічога зразумець не магу. Адно толькі пэўна—уначы хто-небудзь ключы падабраў і залез.

— Ведама, парабкі!..

* * *

А ў хаце Маркевіча сядзеў Шлёма з Шыліна і піў гарэлку: Ён ужо прывёз прыяцелю грошы за проданыя ім 4 мяшкі бульбы.

* * *

„Шаноўны пане Ротмістру!

Прымушаны зьвярнуцца да Вас, бо не магу сам даць рады. Парабкі мае зусім адбіліся ад рук, працаваць ня хочуць, патрабуюць прыбаўкі. Мясцовыя бальшавікі распаўсюджваюць чуткі, нібы я не даю ўсю андынару, што абяцаў ім даваць.

На тым тыдні заняў мой аканом тры сялянскія каровы, што пасьвіліся на маім

выгане, ды залезьлі ў авёс і нават патапталі жыта. Уласьнікамі гэтых кароў аказаліся дзятлаўскія хлопцы. Я ўзяў за кожную карову па 2 золотых выкупу. Кажуць, што мужыкі моцна лаяліся. Мой аканом чуў нават, што яны пагражалі мяне забіць.

На працягу трох тыдняў у мяне здохла 6 кароў, і я ўпэўнены ў тым, што яны атручаны тымі-ж дзятлаўцамі.

Нарэшце, распачаліся кражы. Мінулай ноччу сяляне паламалі замкі мае пуні і ўкралі 10 мяшкоў бульбы і 5 мяшкоў жыта.

Большавіцкая зараза шырыцца, захапляе сялянства і ўсё затопіць, калі Вы, пане Ротмістру, не

З пашанаю,

з свайго боку на паслугі шчыра

готовы *Станіслаў Трэмбацкі*.

P. S. Прыяжджайце да мяне ў Сігневічы. Я атрымаў з Варшавы партыю добрага „Рэдэрэр“. У суботу прыедзе мой брат і прывязе некалькі паненак (этуалі з „Hotel Polonia“). Будзе весела. Чакаю“.

С. Т.

* * *

У старане ад Дзятлава, па прасёлку, што
вядзе да Пяшчанкі—

адзінокі фальварак.

Тут, каля хаты, на прызьбе, сядзеў мала-
ды хлапец.

Фігура—кволая, нездаровая.

На твары нейкая нерашучасьць.

Вочы, як у тумане.

Бегаюць ва ўсе бакі.

Глядзяць усюды, куды хочаш, толькі ня
проста перад сабою, толькі не на таго, з кім
гаворыць іх уласьнік...

З-пад кручкаватага носіка памалу пачы-
наюць прабівацца вусы.

* * *

Дзесяць год прашло ўжо з таго часу, як
памёр гаспадар фальварку, Чыж, і старая
Аўдотка засталася сама-самюсенькая з сынам
Сымонкай.

Хлопчыку было яшчэ толькі дзесяць год.

І хворы ён быў зусім.

Але—нішто—

выгадала.

Аўдотка—кабета хоць і старая, але праца-
вітая.

Гаспадыня—што трэба.

Нішто ў яе не прападзе, нішто не змарнее.

Ну, і гаспадарка ў яе пашла ня кепска.

Бадай што нават лепей за тых часы, калі
жывы быў стары Чыж

Уся ваколіца ведала:

Багацей ад Чыжоў ніводнага селяніна ва
ўсёй воласьці няма.

* * *

Усе наўкола зайздросьцяць Чыжом.

Але Сымон Чыж—сумуе.

* * *

Не кахае Марылька.

Чаму?

Хто-ж яе ведае!

Сымон добра знае, што ён не лайдак які,
не калека; дзяўчаты яму праходу не даюць.

З твару, відаць, хлопец нішто.

Польскую мову добра ведае.

Значыць, з панамі размаўляць можа;

Ну,—

скача ня дрэнна.

На скрыпцы—лепшы музыка на ўсю вако-
ліцу.

На гармоніку—

таксама...

— Чаго-ж ёй трэба?

Ці, можа, з голаду баіцца памерці?
У Чыжовай хаце?—

Не звар'яцела.

Дык у чым-жа справа?

* * *

Сымон пакруціў галавою, сьціснуў рукі ў кулакі, падняўся і пашоў па дарозе...

* * *

Надыходзіў вечар.

На простаі лініі небасхілу Спораўскія лясы скрыпелі, як зубы нейкага цмока.

Яны гатовіліся праглынуць крывава-чырво-нае сонца.

На паплавох чулася кваканьне жаб.

Гармідар цягучы, жудасны.

Пахла балотам.

* * *

— Здарова, Марылька! Я даўно шукаю мажлівасьці пагаварыць з табою...

— Няма-ж аб чым нам з табою размаўляць, Сымон. Я-ж табе ўжо ўсё сказала...

— Зусім ня ўсё. Можа, ты думаеш, я што ведаю пра Васіля, настаўніка з Пяшчанкі? — Уся ваколіца толькі аб тым і гаворыць, што ты з ім...

— Маўчы, Сымон!

— Не, цяпер ты маўчы, распусьніца! Жабрачкаю нарадзілася! Хоць-бы дзякуй сказала, што цябе ў людзі хочуць вывесці, дык не, дай табе такога-ж басыка, як і твой бацька. Распусьніца!

...Звонкі гук аплявухі прарэзаў паветра...

* * *

Цёмна.

Прасёлак уецца выкрутасамі і гіне ў ночнай цемры.

У тумане відаць панурую фігуру.

Стаіць.

Час-ад-часу чутно гістэрычнае ўсхліпваньне.

* * *

Праз поўгадзіны—

постаць выпрасталася і заварушылася па дарозе.

Сымон Чыж пашоў да гасподы.

...ойдзі * * *

— Ёмкая дзяўчына!..

І сьмелая,—халера на яе..

Праўду кажучы,—
так мне і трэба...

А прыгожая!

Другую такую ня хутка знойдзеш...

Ну, стой, Васілёк,—
паглядзім, чыё возьме...

Я кажу—маёю будзе!

Калі я сказаў,—
дык так...

Ах ты, сволач!

Хаця—

чым-жа-ж ён вінаваты, калі яна яго кахае...

Галадранец!

На дарозе стаў—трэба пазбыцца яго...

Але як?

* * *

Раніцою ў Дзятлава ўехаў атрад жандараў.

20 чалавек коньніцы.

На чале—ротмістр Заблоцкі.

Пад'ехалі да солтысавай хаты.

* * *

Бляды, дрыжачы солтыс стаяў пераў панам
ротмістрам:

— Радысень стараць, яснавяльможны па-
ночку!

А ў самога—у галаве сьвярбіць:
„Чаго гэта зноў трэба жандарскаму афіцэру?“

Адказ:

— Першае: заўтра сход.

Трэба апавясьціць сялян.

Зьявіцца павінны ўсе.

— Другое: пастой;

корм коням;

харчы людзям.

Праз пяць хвілін—

дзесяцкі ўжо бегаў з хаты ў хату.

Сяляне—моўчкі часалі патыліцу.

* * *

Да чорта цёмная ноч.

Каля солтысавай хаты—варта.

Ня дзіва:

Солтыс з сямейкай перабраўся да суседа

А ў яго хаце начуе пан ротмістр...

* * *

— Стой! Хто ідзе?

— Свой. Да пана ротмістра...

Даўгі, працяжны сьвісток.

Падыходзіць развадзячы:

— У чым справа?

Праз дзье хвіліны, развадзячы ўваходзіць у хату, выходзіць адтуль і зноў вяртаецца назад.

Але ў гэты раз—
ён вядзе да пана ротмістра нейкую фігуру ў сялянскай вопратцы.

* * *

...Прымаючы пад увагу ўсё вышэйпаданае, на падставе закону аб кругавой паруцы, я загадваю сялянам вёскі Дзятлава:

1. Выдаць пану Трэмбацкаму натураю шэсьць кароў, дзесяць мяшкоў бульбы і пяць мяшкоў жыта.

2. Заплаціць яму-ж штраф у ліку тысячы золотых польскіх.

Усё—у трохдзённы тэрмін. А не, дык...

Калі пану будуць зроблены яшчэ якія-коль-век страты, адказнасьць будзе цалком ускладзена на вас. Іншымі словамі—зьмяту ў парашок усю вёску...

А цяпер,
быдла,—
расхадзіся, па сваіх хлявох!..

* * *

Сход—зачынены...

* * *

А тымчасам—
сэржант Зарэмба з чатырма стражнікамі
заехаў у Пяшчанку.

Пад'ехаў да школы.

На дварэ гулялі дзеці.

Сэржант прыказаў паклікаць настаўніка.

Вышаў Васіль Гарбацэвіч.

І ўраз—

на руках яго зазьвенькалі кайданы.

* * *

Па Бяроскаму тракту на сялянскай хур-
манцы ехаў Васіль.

Побач з ім сядзеў сэржант Зарэмба з на-
ганам у руцэ.

Па бакох ехалі чатыры коньнікі з голымі
шаблямі.

* * *

Васіль Гарбацэвіч выглядаў як-бы хворым.

Твар яго быў белы, як крэйда, якою з га-
дзіну перад тым кудлатыя хлопчыкі й дзяўчаткі
малявалі на чорнай школьнай дошцы літары:

— Кірылічныя—

— Сакрамэнтальныя!

— Хамскія!

* * *
А з-пад насунутай блізка што не на нос
шапкі, па твары, каля вуха праходзіла чырво-
ная стужка крыві.

РАЗЪДЗЕЛ II

Ураджай

Ротмістр Заблоцкі пасьяля сходу не вярнуўся
да солтысавай хаты.

„Памятай дзень суботу і сьвяткуй яго“...

Гэтую заповедзь шэсьць дзён таму назад
ён чуў у Картускім касьцёле.

З амбона прамовіў яе пан ксёндз.

Ротмістр прыпамятаў яе тры дні таму назад,
чытаючы ліст пана Трэмбацкага.

Ён не пазабыўся яе, і ўраз-жа пасьяля схо-
ду на сялянскай хурманцы паехаў у Сігневічы...

* * *
А ў Дзятлаве

справа была гарачая.

Потым апавадалі, што п'яныя жандары зра-
білі вобьскі ўва ўсіх хатах.

Шукалі быццам-бы зброю, але заглядалі
толькі ў скрыні і іншыя месцы, дзе можна
было знайсці сёе-тое, але толькі не абрэз і
не наган.

Адбіралі ўсё, што спадабаецца, і ўсё, што можна было паслаць жонцы ў далёкую Пазнань, ці—хоць-бы прадаць на Бяроскім кірмашы. Ці-ж мала існуе на сьвеце рэчаў, дарагіх жандарскаму сэрцу?

* * *

Увечары п'яныя жандары пабілі старую Прузыну за тое, што яна кепска сасмажыла скваркі і сьпякла яешню ня так смачна, як трэба было.

Такі самы лёс спаткаў пяцёх маладых хлапцоў, у хатах якіх не ўдалося адшукаць нічога такога, што-б магло спадабацца пану сэржанту ці нават звычайнаму жандару.

* * *

Борздымі крокамі Сымон вяртаўся са сходу дахаты.

Раптам спыніўся.

Там, недзе ўперадзе, дарогу перасякае шлях.

Той, якім ехаць з Пяшчанкі ў Бярозу.

На шляху—хурманка.

Уперадзе—два коньнікі.

Ззаду—таксама...

* * *

Чырвоная фарба макавым колерам заліла
Сымону твар. Ён павярнуўся і пашоў назад у
Дзятлава...

* * *

Моўчкі падышоў Сымон да вёскі.

Крыжы.

Стаў. Падумаў. Паслухаў.

З першай-жа хаты праз адчыненае акно
быў чуцен ціхі стогн...

На другім канцы вуліцы п'яныя галасы гар-
ланілі польскія песьні...

Кудысьці йшоў п'яны жандар.

Ён хістаўся з боку на бок, але моцна тры-
маў у руцэ нейкі вялізарны клумак.

У другой руцэ ён нёс новенькую пару
ботаў.

Сымон плюнуў і заместа таго, каб ісьці ў
вёску, абышоў наўкола яе.

Пашоў проста па дарозе, куды глядзяць
вочы.

* * *

Сымон аглядзеўся...

Дзе ён?

Га!—У Сігневіцкім парку!

19
Дзяржаўная
бібліятэка БССР
імя У. І. Леніна

234400

Але-ж як ён тутака апынуўся?

Наўрад ці хто змог-бы адказаць на гэта пытаньне.

У кожным разе — сам Сымон гэтага ня ведаў.

* * *

Быў ужо вечар...

Палац сьвяціўся, як ліхтар, раскідваючы ва ўсе бакі яскравыя стужкі сьвятла...

Чутна была музыка...

* * *

Дарогі Сымон ня ведаў.

Першы раз хадзіў ён па парку.

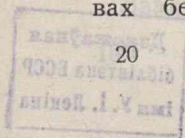
Пан Трэмбацкі ня любіў, каб у межах яго рэзыдэнцыі: „сьмярдзела хамскім пахам“...

Заместа варты тутака звычайна гулялі два агромністыя сабакі—

белыя, махнатыя ваўкадавы.

Уся ваколіца добра ведала, што з гэтымі лютымі зьверамі дрэнныя жарты.

Аб гэтым магла-б красамоўна пасьведчыць не адна парваная пара сялянскіх нагавіц, не адзін рубец на целах асобных сьмельчакоў, якія аджваліся ісьці па сваіх мужыцкіх справах беспасрэдна да пана, мінуючы кантору

эканом Маркевіча, вядомага больш у ваколіцы пад клічкаю „Мардабой“...

* * *

Дый пакалечаная рука фактара Моўшы, пазбаўленая двух пальцаў, гэтак сама магла-б расказаць нешта пра злосны нораў панскіх вартаўнікоў.

* * *

Першай думкай, якая зьявілася ў Сымона, была думка аб сабаках.

Чаму іх няма? Чаму яны ня брэшучь? Чаму ня кідаюцца на Сымонаву шыю, ня грызучь яе, ня рвучь у шматкі? Можа шкадуюць? Неяк дзіўна:

Каб сам быў сабакаю, дык не пашкадаваў-бы самога сябе.

Можа ня чуюць?

— Наўрад.

Але чаго турбавацца?

Ну, загрызучь...

Халера на іх...

Ці-ж ня ўсё роўна?

* * *

Сымон пашоў далей.

У цемры спаткнуўся і блізка што ня ўдарыўся носам аб заднюю сьцяну панскае стайні. Але затрымаўся.

З начное цемры ледзь-ледзь данасіўся няясны шэпт.

* * *
— Гумно... Абора... Сьпірытусавы пограб...

— А самы бровар і палац—не чапаць...

— Само зробіцца...

— Вецер...

— ...пракукуе сем разоў...

— Гайда, хлопцы!..

* * *
— Вартаўнічыя?

— Злачынцы?

— Ці-ж ня ўсё роўна!

Сымон ні на што не звяртаў увагі.

Нішто яго ня цікавіла.

Адна толькі думка была ў галаве:

— Праз мяне...

няшчасьце...

І чалавек праз мяне гіне...

Узялі яго?

Што з ім цяпер, з гэтым настаўнікам?

А! Трасца яго мацеры!..

Пэўна адвязаьлі ў Бярозу ў турму.

Морду набілі...

Будзе знаць, як мне на дарозе стаяць...

* * *

Сымон павярнуў улева.

Ці доўга ён ішоў—нямаведама.

Затрымаўся на беразе ракі.

Зняў шапку, пастаяў...

Паглядзеў на рэчку і

адскочыў назад.

З вады выглядаў на яго—чалавечы твар!

Твар настаўніка з Пяшчанкі.

Увесь у крыві!

* * *

— Глупства!

Нічога яму ня будзе...

— Але-ж чалавека забралі... праз мяне...
павязьлі ў Бярозу... у дэфэнзыву...

Гэтак сама, як з месяц назад Хаіма з Шы-
ліна, сына Бэркі-карчмара...

і як шмат іншых...

ніхто не зьвярнуўся...

* * *

Аднекуль пачулася кукаваньне зязюлі.

Сымон аглядзеўся.

Падлічыў. Сем раз.

* * *

Сігневіцкі палац сьвяціўся яшчэ мацней,
чымся ў той час, калі Сымон быў каля яго.

Неба наўкола ахварбавалася ў нейкае ад-
ценьне блізкае да чырвонага.

Хмары выглядалі нейкім паўзучым крыва-
вым апудалам.

Злосна квэкалі жабы.

У Пяшчанцы ледзь-ледзь сьвяціліся агні ў
сялянскіх хатах.

Толькі ў сярэдзіне іх была нейкая пустата:
у будынку школы—лямпа не гарэла...

Дый чаго ёй гарэць?

Каму сьвяціць?

Хто яе цяпер запаліць?

* * *

Недзе ціхенька запляскалі вёслы. Па рэчцы,
там, крыху ніжэй, ехалі два чаўны. Некалькі
чалавек сядзела ў іх, некалькі чалавек стаяла,
адпіхаючыся вёсламі аб няглыбокае, зацягну-
тае тваньню дно.

— Пэўна, рыбакі.

— Але што гэта ў іх за плячыма?

— Вінтоўкі!

— Можа гэта жандары?

— Вязуць настаўніка з Пяшчанкі...

...Яны хочуць яго ўтапіць,

— Не, лухта!

— Паляўнічыя...

* * *

...Чалавек гіне...

цераз мяне...

Чаго я? Ён-жа жывы, нічога яму ня будзе...

...Жывы! Усё роўна, што мёртвы...

...Ня сёньня—заўтра заб'юць...

Не—гэта-ж я...

Я яго забіў...

* * *

— Але што гэта за чаўны?

Сымон павярнуўся і нехаця яшчэ раз паглядаеў на раку:

Вада была зусім чырвоная...

* * *

Раптам—

ускочыў,

акамянеў на месцы.

З боку Бярозы гулка і мерна пачуліся ўдары царкоўнага звону.

...Па—ні—хіду?

Сымон схапіўся за галаву.

— Па ім, па настаўніку!..

І з разьбегу—

* * *

Яшчэ некалькі хвілін—ціха булькалі пузыры.

З балоцістага дна прабіваліся на паверхню
вады газы.

Праз чвэрць гадзіны ўляглася гразь.

Вада зноў стала чыстай, як крышталь...

* * *

Але чаму фактычна пачырванела вада ў рэчцы?

Чаму пачырванела неба?

І чаму—

да звону царкоўнае званіцы далучылі свой
голас яшчэ:

Сігнявіцкі касьцёл і стары картускі
кляштар?

* * *

Дзятлава спала.

У адных хатах—сяляне.

У другіх—п'яныя жандары.

* * *

Раптам

сэржант Пясэцкі
падняўся на сваім ложку і пачаў напружана
прыслухоўвацца.

З некалькіх бакоў чуен быў мерны тры-
вожны звон...

Сэржант выхапіў наган і, выбегшы на вуліцу,
выстраліў у неба...

Пачалася трывога...

* * *

Па вёсцы гарцалі, як сабакі, чатырнаццаць
жандараў.

Сэржант Пясэцкі лаяўся адборнай польскай
лаянкай.

Які-б то ня быў Antek z pod Wisly мог-бы
пазайздросьціць спрытнасьці і багацтву яго мовы.

* * *

Ротмістр Заблоцкі на ўсьпененым кані
ўскочыў у Дзятлава.

Зьбялеўшы, дрыжачы сэржант падскочыў
з рапартам:

— Данашу, што ўначы невядомымі злачын-
цамі скрадзена чатырнаццаць вінтовак і чатыр-
наццаць патронташаў.

* * *

А ў Чыжовым фальварку—
газа гарэла ўсю ноч.

Старая Аўдотка чакала сына.

* * *
Чу!

Звон!

Нешта сталася?

Можа з Сымонкаю?

Старая выскачыла з хаты

і пабегла туды, куды ўжо з усіх бакоў
беглі людзі з вёдрамі, з сякерамі;

куды несліся ўзмыленыя сялянскія коні
з бочкамі, з драбінамі...

* * *

Старая шукала сына...

Ва ўвесь голас клікала яна:

— Сымонка!

Сы-мон-ка!

* * *

Дарма!

Сымона яна не знашла.

Сымон ня прышоў да хаты сам.

І з тэй пары Сымона ніхто ўжо ня ўбачыў.

РАЗЪДЗЕЛ Ш

**Некалькі слоў аб газэтах, ордэне Белага Арла
і іншых прыемных і няпрыемных рэчах**

Вільня.

Рог Віленскай і Садовай.

Зьбіваючы адзін аднаго з ног, бягуць
праходжыя.

Гудуць шпаркія аўто, лётаюць між хур-
манак.

Паўзе трам
ціха, паважна.

* * *

— Kurjer Wileński!

— Gazeta Poranna!

— Dziesięć groszy!

Dziesięć groszy!

— Паўстаньне ў Пружанскім павеце!

— Głos Robotniczy!

Kurjer Wileński!

Dziesięć groszy!

* * *

Ціха ідзе па вуліцы нейкі пузаты пан. Ві-
даць, яму няма куды сьпяшацца.

У руках—разгорнутая газэта.

Калі праз яго сьпіну заглянем у гэту га-
зэту—прачытаем шмат цікавага.

Наогул, няма на сьвеце нічога цікавей
польскае крэсавае газэты.

— Вы кажаце, што яна скалечана цен-
зарам?

— Нішто! Хопіць з вас і таго, што гэты
вьяльможны пан дазволіў пусьціць у друк.

— Вось, пачытайце.

* * *

— Што?

— Ня ўмееце папольску?

— Ну, выбачайце.

Беларускую газэту ў Вільні можна купіць
толькі з-пад палы.

Чытаць—дома, каб хто з паноў-агентаў
дэфэнзывы ня прыкмеціў.

Ды трэба сказаць,—трудна яе й адшукаць.

У Вільні яна выходзіць штодзень пад
новай назвай.

Сённяя „Беларуская Думка“;

Заўтра—„Беларускае Жыцьцё“;

пасьялязаўтра—„Наша Жыцьцё“;

потым—„Наша Думка“...

і гэтак далей,—

бясконца.

* * *

А ў Горадні—дык яшчэ лепей.

Выйдзе ў сьвет які-колечы „Сялянскі
Гоман“.

Назаўтра ўся рэдакцыя сядзіць у дэфэн-
зыве пад арыштам.

А газета пад тэй самай назваю зноў выходзіць.

Кім яна цяпер выдаецца?

На чые грошы?

Хто-ж яе ведае...

Але на яе бакох нейкія ягамосьці пачынаюць пісаць розныя прыемныя для паноў рэчы; пасылаюць пяруны і маланкі на галовы бунтароў. І ў славу—*świętej matki Ojczyzny* — „вялікае“ Польшчы—благаслаўляюць дэфэнзыву ад шчырага сэрца на новыя „вялікія падзеі“...

* * *

Беларускае газэты я вам дастаць не магу.

Але вось—

польскі „*Kurjer Wileński*“.

Нумар ад 5-га жніўня 1924 году.

Хроніка.

— Вы кажаце, што не разумееце польскае мовы?

— Дарма!

— Я буду вам перакладаць.

— Слухайце-ж!

Х р о н і к а

У Вільні невідомыя хуліганы вывесілі над ваяводзкім палацам чырвоны сцяг. Сцяг быў падвешаны гэтак высока, што пасля доўгіх спроб зняць яго — прышлося вызваць пажарную дружыну. Поліцыя вядзе сьледства.

У Белавежы забіты начальнік пастарунку. Злачынцаў злавіць не ўдалося.

У Піншчыне сялянскае паўстаньне пашыраецца. Агнём артылеры знішчана некалькі вёсак. Ёсць пэўная надзея, што паўстаньне будзе зьліквідавана ў бліжэйшыя часы.

У Беластоку забастоўка пашыраецца. Трамвай ня ходзіць. Вадаправод і электрычная станцыя абслугоўваюцца жаўнерамі. Дэманстрацыя забастоўшчыкаў разагнана жандарамі. Каля 50 чалавек забіта, шмат параненых.

У Слоні́мскім павеце зьявіліся новыя банды. У працягу тыдня спалена 2 гмінных загады і 3 панскія двары. Забіты 2 жандарскія афіцэры і 5 стражнікаў.

У Берасьце ваенна-палявым судом асуджаны бандыты, пусьціўшы пад адкос Варшаўскі кур'ерскі цягнік. 12 чалавек асуджаны на сьмерць, 27—на 15 год катаргі.

— А гэта што?

— Слухайце, слухайце!

Новае паўстаньне ў Пружанскім павеце.

Уначы рэдакцыяй атрыманы весткі пра новае паўстаньне ў Пружанскім павеце. Сяляне вёскі Дзятлава і суседніх вёсак Картуз-Бяроскае гміны збунтаваліся і зрабілі напад на маёнтак пана Трэмбацкага—Сігневічы.

Дзякуючы гэройскім паводзінам жандарскага ротмістра пана Заблоцкага і сэржанта Пяэцкага паўстаньне ліквідавана.

Арыштаваны: галава

арганізацыі, падрыхтаваўшай паўстаньне, беларускі вясковы настаўнік Васіль Гарбацэвіч і каля 25 сялян. Арышты ня спынены. Следства вядзецца паскораным тэмпам.

Ваявода Палескі, ягомасьць пан Даўнаровіч, зьвярнуўся ў Варшаву, да Ураду Рэчы Паспалітай з прапановаю—наградзіць пана ротмістра Заблоцкага і сэржанта Пяэцкага ордэнам „Белага Арла“.

* * *

Сяляне ня чытаюць „Kurjer Wileński“.

Ня чытаюць яго і бяроскія мяшчане,

але

мясцовая хроніка робіцца вядомай ім ня толькі дзякуючы польскай крэсавай газэце.

Не.

Даўгія абыватальскія языкі—распаўсюджваюць усялякія весткі куды шпарчэй за прэсу.

* * *

Нядзеля.

Кірмашны дзень.

На бяроскім пляцы—натаўп.

Яблыку ўпасьці няма куды.

Вазы, вазы, вазы...

Жыта. Пшаніца. Авёс. Ячмень. Грэчка. Проса.

Лён. Каноплі. Бульба. Гародніна.

Садовіна.

Сыр. Масла. Яйкі.

Жывёла.

Чаго, чаго толькі няма!

— Усё прадаецца...

* * *

Можна падумаць,

што ўраджай у гэтым годзе—як найлепшы,

што ў мясцовага сялянства вялізарныя

збыткі,

што вясковая гаспадарка на Крэсах Рэ-

чы Паспалітай уздымаецца шпаркі-

мі крокамі,

што сялянства ўзбагачваецца не па днях,

а па гадзінах,

што бедната пераможана,
што ў хуткім часе
селянін з Усходніх Крэсаў—будзе
траха не багатшым... за амэры-
канскага фэрмэра!

што ён ужо зраўняўся ў дабрабыце з
чэхам, немцам, датчанінам.

А можа нават гэты шчаслівы час
ужо надышоў?

Можа селянін з Заходняе Пад'ярэмнае Бела-
русі ўжо цяпер адзін з багацейшых ся-
лян усяго сьвету?

* * *
Стары Бярковіч
сядзеў перад сваёй крамаю і чакаў, пакуль ня
ўдараць у званы Картускага касьцёлу і не
апавясьцяць народ аб тым, што імша скончы-
лася.

Толькі пасья гэтага можна будзе
адчыніць дзьверы свае крамкі.

Даўней—

трэба было-б яшчэ крышку пачакаць,
пакуль скончыцца ў праваслаўных абедня.

Але гэта было за царом;
праўда, нямецкая поліцыя ў часы окупацыі
яшчэ трымалася гэтага звычаю, штрафуючы

тых нецярплівых гандляроў, што зарана адчы-
нялі свае крамы, не дачакаўшыся царкоўнага
звону.

Але з тае пары, як прышлі палякі, можна
было сачыць толькі за сыгналамі Картускае
званіцы.

Стала крыху вальней.

Але нашто тая вольнасьць?

У мінулыя часы,—
хоць і пазьней адчыніш краму, дык усё-ж такі
добра нагандлюеш за дзень.

Будзеш мець дзе-якія прыбыткі.

Заробіш сабе і на хлеб, і чарку гарэлкі, і
на новыя боты дзеткам, і старой Сорцы на
спадніцу.

А цяпер?

Калі які дурны жаўнер не загляне,
каб купіць хустку сваёй кралі, дык так і пра-
сядзіш у крамцы ўвесь дзень—

І пачыну ня будзешь мець.

* * *

Ды што тыя вайсковыя?

Заўчора заходзіў нейкі сэржант.

Выбраў сабе матэрыі на сукенку каханцы.
Нічога не заплаціў, узяў яе й панёс.

А што з ім зробіш?

* * *

Вось надоечы, напрыклад.

Сусед—шавец:

Пашыў афіцэру боты.

Ну, той, ўзяў, нацягнуў іх на ногі ды й па-
шоў сабе да хаты.

Так і не аддаў грошы.

Шавец да пана палкоўніка пашоў, у казармы
жаліцца...

Вярнуўся—дый цэлы тыдзень хворы праляжаў...

Намяў яму пан палкоўнік бакі...

* * *

— Афіцэры, кажа, Рэч Паспалітую абараня-
юць. Каб бальшавікі ня прышлі.

За айчызну, за бога змагаюцца.

Ім усе дапамагаць павінны.

Узяў афіцэр боты. Ну, што за бяда?

Прынамсі, абуты будзе.

Ня босаму-ж яму хадзіць!

А ты, жыдоўская морда, туды-ж жаліцца!

Ня блізкі твайму сэрцу інтарэсы сьвентай мат-
кі ойчызны.

Відаць, сам ты—

бальшавік!

Разъвярнуўся
і бац шаўцу ў морду.

Зваліў.

І доўга яшчэ потым абсацамі ўласных палкоў-
ніцкіх ботаў таптаў і біў ляжачага.

А на абсацах—

шпоры.

— Сьвента ойчызна!

Каб яна згарэла!

Каля крамы праходзіць нейкі ня зусім ма-
лады ўжо чалавек.

Элегантная вопратка.

Ад добрага варшаўскага краўца.

Моднае шырокае кэпі. У клетачкі...

Выгляд—сталічны.

Толькі вось шаўровыя боты бутэлькамі—
даводзяць аб тым, што незнаёмы добра ведае,
што ён не ў якім-небудзь эўропэйскім гора-
дзе, але ў Картуз-Бярозе, дзе няма тарцовых
брукаў і асфальтованых панэляй...

Тонкая шыя з выступаючым на горле адама-
вым яблыкам.

Доўгі, кручкваты нос.

Галубыя вочы, чорныя бровы, чорныя, як смала, валасы на галаве...

Нядаўна паголены твар з вострым выступаючым падбародкам.

Адным словам відаць: ня гэбрай, а багаты „поляк мойшовэго вызнаньня“.

Са „сваімі“ размаўляе з нейкай ледзь прыкметнай іронічнай усьмешкай.

*

— А, здароў, Бэрковіч!

— Ну! Гэта вы, пане Шымэль?

— Я, я! Ці-ж не пазнаў?—

Як справы?

— Справы, як справы. Дрэнныя толькі справы. Як ува ўсіх, гэтак і ў мяне—вельмі кепскія справы.

— Ой, ці-ж ува ўсіх такія дрэнныя справы? Няпраўда. Вось хоць-бы ў мяне: я ўжо сёньня закупіў вагон жыта,—павязу ў Варшаву. У вас цана тры золтых пуд, а там інтэнданцтва амаль ня ўсе восем плаціць!

— Ой, вэй мір! А гуцінькі гешэфт! А ў якім двары, пане Шымэль, куплялі вы жыта?

— У двары! Ці-ж ты здурэў, Бэрковіч, ці можа мяне за дурня лічыш? Дзе-ж у дварох

такія ёсьць цэны, каб мне ў паноў-абшарнікаў жыта купляць? Я ў сялян.. Пакрысе, пакрысе —ну, і назьбіраў.

* * *

— Чорт іх ведае, гэтых сялян, пане Шымэль!

Усё што маюць—усё распрадаюць. Самі аднэй капустай харчуюцца. Ды яшчэ з бульбы наварцаь сабе таўканыцы. А рэшта—усё на кірмаш. Грошы так і цякуць сялянам у машну.

А купляць—нічога ня купляюць.

Ведаеце, паночку,—вось цэлы тыдзень—ані поўлокця матэрыі сялянам не прадаў.

Э! чаго тут гаварыць: не прадаў, не прадаў!

Калі, далібог, паночку, разумеете,—хаця-ж бы адзін які сабака забег, запытаўся, паглядзеў...

— Грошы, братка Бэрковіч, так і цякуць ім у машну, але там не затрымліваюцца. Простая ім адтуль дарога: у гміну. Што, забыўся пра падаткі? Ці можа з самога шкуру мала дзяруць?

— Ой, пане Шымэль! Ну, а куды ім столькі падаткаў?

Вось—у нашай гміне. Бадай ня ўсе масты праваліліся.

Трэба ладзіць. А воіт усё кажа: грошы няма. Ладзьце самі, як знаеце. Ну, а што мы самі знаём? Як нам самім ладзіць? Апошнія порткі прадаем,—падаткі плацім.

Усё ім-жа. А куды ў іх грошы дзяюцца?—нямаведама!

— Эх, Бэркочіч, Бэрковіч!

Так табе й трэба ўсё ведаць!

— Ну, трэба, ня трэба, паночку, але цікава.

— Глядзі, каб з гэтай цікавасьці ня стаў занадта разумным. А то ведаеш—

астрог тутака, здаецца, недзе недалёка.

Кінь ты лепш гэтую дурніцу, і гандаль свой у краме таксама кінь. Купляй лепш у сялян жыта і прадавай інтэнданцтву, пакуль на гэтым зарабіць можна. Ну, і жыві сабе памалу. Пакуль церпіцца і пакуль...

— пакуль...

— Ну, пакуль—

Jeszcze Polska nie zginęła!

* * *

Гэта вам перадавы артыкул аб эканамічным становішчы.

А економіка кіруе жыцьцём.

Яна ўтварае ідэалёгічную надбудоўку.

Ну, хоць-бы ў пана Шымэля—чым не ідэалёгія?

А вось вам і мясцовая хроніка.

* * *

Кірмаш.

Вазы.

Размаўляюць нейкія сяляне.

— Ну, як у вас, у Дзяглецы?

— Ды нішто. Учора паны трох хлапцоў забралі.

А ў вас як?

— У нас—аднаго. Кажуць, вінавацяць яго у тым, што Трэмбацкага падпаліў.

— Не, глупства! За Трэмбацкага дзятлаўскіх грэюць. А гэта, напэўна, за падаткі.

— А што ў Дзятлаве?

— А хто-ж яго ведае... Сёньня дзятлаўскіх на кіршашы няма.

— Няма з чым ім ехаць.

Напэўна, дачыста абабралі іх усіх жандары.

— А Ахрэм з Пяшчанкі гаварыў, нібы ў Дзятлаве ў тую ноч, як двор гарэў, хлопцы ў

пазасыпаўшых жандараў вінтоўкі пакралі і ўцяклі ў Спораўскія лясы.

— Чаго яны гэта?

Навошта ім?

— Блазень. Ведама, ня качак страляць. Насоляць яны паном. Пэўна, яны-ж і палац падпалілі...

Кудлаты, высокі дзядзька агледзіўся і крыху цішэй дадаў:

— Малайцы хлопцы. Каб больш такіх было,—ушчэнт-бы ўсіх паноў, адных перабілі-б, а другіх—пасадзілі-б у цягнік ды адаслалі-б да Польшчы.

— Хопіць, пагулялі ў нас і будзе. Хай-бы крыху супакойна пасядзелі там, у Варшаве сваёй. Яны—самі па сабе, а мы-б—самі па сабе.

— А ў Савецкай Беларусі, кажуць, усю зямлю ў паноў паадбіралі, а цяпер з двароў выганяюць.

— Так ім і трэба. Адпанавалі і будзе!

— А як у Дзятлаве?

— Вядомая рэч. Чалавек трыццаць, а мо' больш заарыштавалі.

— Ды яшчэ з Пяшчанкі чалавек з дзесяць.

— Ды з Шыліна, кажуць, яшчэ некалькі,
ужо тры, ды з іншых вёсак.

— Настаўніка Пяшчанскага дык дні як ў
астрог зьвезьлі...

— А яго за што?

— Ціхі-ж хлапец!

— А хто-ж іх ведае. Як усіх, так і яго...

— Павятовы стараста, кажуць, сёньня рана
ў Бярозу з Пружаны прыехаў.

— А заўтра, я чуў, ваявода прыедзе.

— Халера! Пагібелі на іх няма!

* * *

Ну, чым не газэта?

РАЗЬДЗЕЛ IV.

**Аб жандары Янку Глямбоўскім, аб ксяндзы
Канарскім і аб тым, як праясьніць і без
таго зусім ясную справу.**

* * *

Дзятлава.

На вуліцы ходзяць толькі жандары.

Выданы загад:

пасьяля заходу сонца ўсе павінны быць у
сваіх хатах.

І ўдзень:

мужчыны, кабеты, дзеці—

усе забіліся ў хаты, як краты ў норкі.

На вуліцу ня выходзяць,
каб не пападацца на вочы блакітным мун-
дзірам:

— Небясьпечна!

Не спадабаецца твар, і—

хто-ж яго ведае?—

Можна апынуцца на хурманцы, недзе на
шляху ў Бярозу,—і ехаць у вострог.

Солтыса кожную хвіліну выклікаюць да
пана ротмістра і яшчэ да нейкіх паноў у цы-
вільным, што прыехалі з Пружаны на аўтомо-
білі.

Хто яны?

Ніхто з сялян гэтага ня ведае.

Жандары паціху перашэптваюцца:

— Павятовы стараста!

— Начальнік павятовае дэфэнзывы...

* * *

Марылька моўчкі сядзела ў хаце за крос-
намі, але працаваць не магла.

Чаго працаваць?

Вытчэш палатно, прыдуць жандары,—усё
роўна забяруць.

Дый так Марыльцы праца не давалася.
Шмат рабіць, калі...

* * *
Уранку той жандар, што начаваў у Марыльчынай хаце, жаліўся:

— Позна мы прыехалі...

Каб днём раней,—дык усё-было-б добра:

Затрымалі гэтага галоўнага бальшавіка, а ён ужо сваім сябром, відаць, плян даў: што і як паліць, як і дзе трэба бунтаваць, каго, як і дзе забіць...

Ну, цяпер папаўся—ня вырвецца.

Расстраляюць—факт!

А спрытны хлопец, пся крэў!

І як гэта такіх настаўнікаў назначаюць?

* * *

— А як яго зваць?—

ня ўтрымалася Марылька.

— Хто-ж яго ведае: аб гэтым я нічога ня чуў. Вядаю, што быў ён настаўнікам тут блізка ў Пяшчанцы...

* * *

Жандар Янэк Глямбоўскі быў такі ня дрэнным чалавекам.

Сумленны хлопец.

Жандарскіх традыцый ня ведаў яшчэ. Толькі два тыдні таму назад пачалася яго службовая кар'ера.

Ну, дык што-ж тут дзіўнага, што ён сам
схапіў вядро і пабег да калодзежу па ваду,
што ён дапамог Габрусю, Марыльчынаму
брату, перанесці абамлеўшую дзяўчыну ў кут
і прыкладаць ёй да галавы ручнік са сыцю-
дзёнаю вадою,

што ён сам уліў ёй у горла са свае па-
ходнае пляшкі крыху гарэлкі?

* * *

Да самага вечара прасядзеў жандар з Ма-
рылькаю.

Усьцяшаў яе.

— Чаго-ж ты плачаш?

— Ты-ж сама кажаш, што ён не вінаваты.

— Ну, а калі не вінаваты,—

дык нічога яму й ня будзе.

— Пасядзіць крыху ў астрозе, будзе суд,—
апраўдаюць.

* * *

Хлопча!

Ты шкадуеш дзяўчыну.

Дарма!

Глядзі, каб каму-небудзь не давялося потым
пашкадаваць цябе самога.

Можа ў тваёй хаце засталіся старыя маці
і бацька?

Сьмешны хлопец!

Ён служыць у жандарах два тыдні, а ўсё яшчэ гаворыць пекныя і прыгожыя рэчы—

пра суд,

пра справядлівасьць,

пра бога,

пра вінаватых і невінаватых,

пра праўду і крыўду.

Там, далёка, у Польшчы, у роднай вёсцы, дзесьці пад Радамам ці Кельцамі чуў ён, як аб усім гэтым казаў з амбону ксёндз Канарскі.

Цяпер тут, на крэсах, у якіх 100 ці мо' 150 вярстох ад бальшавіцкае граніцы, у беднай хаце беларускага мужыка ён гаворыць тыя самыя словы.

* * *

Малады, занадта яшчэ малады ён хлопец, гэты Янэк Глямбоўскі.

Ён верыць, ад шчырага сэрца верыць у свае словы.

А ці верыў сам сабе пан ксёндз Канарскі, калі гаварыў з амбону сваё казаньне?

* * *

Васіль Гарбацэвіч пераначаваў у Бяроскім астрозе.

Нельга сказаць, каб з выгоднасьцю.

Але гэтак балела цела, гэтак зморана была душа, што ўсё-ткі—з прыемнасьцю лёг ён на ложак з дошчак і адразу заснуў.

Заснуў і спаў так моцна, як толькі можа праспаць змучаны, зьбіты, хворы чалавек.

Уранку яго разбудзіў даглядач.

— Уставай. Прышлі па цябе.

* * *

Васіль ускочыў, агледзеўся.

Востры боль у разьбітым плячы ад удару ручкаю нагана прымусіў яго адразу прыпомніць усё, што было ўчора. Цяперашняе яго становішча гэтак сама адразу зрабілася зусім ясным, як ясным зрабілася й тое, што чакае яго ўперадзе.

* * *

Але нейкая няясная надзея варушылася там, недзе ў глыбіні душы, і часам падымалася, цалком захапляючы яго ўсяго, сьпіраючы дыханьне, прымушаючы сэрца біцца мацней.

Падымалася,

і нейкаю галкаю падступала да горла...

* * *

Васіль устаў і моўчкі, ціхімі крокамі, пашоў услед за дагледачом.

* * *

На першым паверсе, унізе, у габінэце начальніка астрогу, сядзеў нейкі пан у цывільнай вопратцы.

— Сьледчы,—падумаў Васіль.

* * *

— Сядай!

Васіль сеў.

Глядзеў пану ў твар, стараючыся прачытаць у ім свой лёс.

Дарма: сухія бязьлітасныя вочы глядзелі на яго.

Нічога—апрача цікавасьці,

тэй цікавасьці, з якою паляўнічы разглядае зайца, шукаючы таго месца, куды папала яго куля, і вырашаючы паважнае пытаньне:

што, зьвярок—

стары ці малады?

Апрача гэтага—

апрача цікавасьці і бязьлітаснасьці—

нічога ня ўбачыў Васіль.

Спачатку—
пасыпаліся звычайныя пытаньні:

— Хто?

— Як зваць?

— Адкуль родам?

— Колькі год?

Нашто гэта? Ці-ж сьледчы сам гэтага ня
знае? Васіль падумаў, але не сказаў.

Скарыўся.

Што будзе далей?

— Базыль Гарбацэвіч!

Вы абвінавачваецеся ў тым, што, стоячы на
чале комуністычнай арганізацыі, вы вялі ся-
род сялянства большавіцкую агітацыю.

— На працягу трох тыдняў, з 6-га па 28-е
ліпеня, вашы агэнты атруцілі 6 кароў у пана
Трэмбацкага.

— Уначы з 1-га на 2-е жніўня, ужо пасья
вашага арышту, згодна з атрыманымі імі ад
вас загадзя інструкцыямі, вашыя агэнты пад-
палілі двор Сігневічы і паднялі паўстаньне ў
бліжэйшых вёсках, захапіўшы ў сонных жанда-
раў зброю.

Цяпер—паўстаньне ўжо зьліквідавана. Ваша праца, на шчасьце, пашла на нішто.

Ці прызнаеце вы сябе вінаватым?

* * *

Увечары

жандары не прывялі, але прынясьлі на руках Васіля ў яго камору.

Ён быў ледзь жывы.

Але хто-ж здзівіцца гэтаму?

Хто-ж ня ведае, як вядзецца допыт політычных злачынцаў у польскай дэфэнзыве, ды яшчэ на крэсах?

Там, дзе разбурылася стыхія народнага гневу;

там, дзе жыцьцё чалавека каштуе таней абгрызенае морквы;

там, дзе блізка пагранічныя слупы вольнае БССР;

там, дзе глеба пад нагамі паноў хістаецца больш, чым дзе-б там ні было ў іншым месцы?

* * *

Можа вы, чытачу, ня ведаеце?—Дык вось вам, даражэнькі, маленечкі сьпісачак „культурных мэтадаў“ вядзеньня сьледства ў адміністрацыйных установах „цывілізаванае“ Рэчы Паспалітай:

1. Арыштанта падвешваюць за рукі на некалькі гадзін, покуль у яго не расцьцягнуцца сухажыльлі.

2. Астаўляючы яго падвешаным, сьціскаюць яму пальцы прэсам.

3. Колюць шпількамі і кішанёвымі ножыкамі.

4. Б'юць у грудзі і ў живот ручкаю ад нагана.

5. Пад пазуры запускаяюць стрэмкі з запалак.

6. Гарачымі запалкамі падпальваюць сухажыльлі ў тым месцы, дзе канчаецца далонь і пачынаюцца пальцы, і паміж пальцамі.

7. Прывязваюць да крэсла і пякуць голяя калені меднымі дротамі ад электрычных правадоў, ачышчанымі ад ізоляцыі.

8. Калі арыштант траціць прытомнасьць, яго абліваюць халоднай вадой, даюць нюхаць нашатырны сьпірытус і пачынаюць допыт зноў,—пакуль ня зморацца каты.

Гэтак атрымліваецца матэрыял для вялікіх політычных процэсаў.

Начальнік дэфэнзывы быў незадаволены. На працягу сямі гадзін пытаў ён гэтага „бальшавіка“, але так і ня здолеў нічога дабіцца.

— Упарты хлапец!

— Сьмелы.

— Але блазан:

— Чаго запірацца?

— Ці-ж справа і так ня зусім яшчэ ясна?

— Што-ж—

прыдзецца пару дзён яму адпачынку даць.

— А потым

зноў папрабуем...

— Ubачым, што рабіць...

— А тымчасам?

— Зловім яшчэ каго-небудзь з яго хэўры, тады справа стане яшчэ ясьней.

— Хай пабегаюць шпікі...

РАЗЬДЗЕЛ V

Аб пане Міхасі Гарбатым і аб тым, як на лаўца птушка сама прыляцела

Неба было пакрыта алавянымі хмарамі. З працяжным посьвістым гойдаліся з боку ў бок верхавіны плямістых бяроз.

Паабапал дарогігнуліся да зямлі панурныя
каласы зьбітага градам жыта.

На самым прасёлку, у глыбокіх выбоінах
мясцамі затрымаўся жаўтаваты каламут. Даж-
джавая вада не сьпяшалася ўвайсьці ў гліні-
стую глебу; паціху паўзла яна па ўціснутым у
зямлю, нібы-та разцом, шырокім каляінам.

Гразь, —
цякучая, клейкая гразь прыліпала да падмётак,
перашкаджаючы хадзьбе.

Падарожнаму часам здавалася, што нага яго
папала ў дзешку з цестам, і вось-вось яго
пачне лаяць нейкая сварлівая гаспадыня.

* * *

На дарозе —
скрыўленая фігура.

На вачох—акуляры.

Твар выглядае нямытым, прынамсі, з поўгода.

Рукі—даўгія, тонкія з неабрэзанымі пазу-
рамі, падобнымі да кіпцюроў нейкага асілкавага
птаха.

Вопратка?

Ад яе адмовіцца які хочаце анучнік.

Шапка—магерка, якую вельмі любілі нашы
дзяды, а цяпер—бадай ніхто больш і ня носіць.

Адным словам—старац-лернік.

Їдзе і пяе набожную песьню.

* * *

Старац—у вёсцы.

Їдзе па вуліцы.

Грае і пяе.

Далёка нясуцца гукі яго сьпеваў.

З вакна высоўваецца нейкая рука і падае кавалак чорнага хлеба

— „Дай божа!“

* * *

Старац становіцца, кладзе хлеб у торбу і з цікавасьцю разглядае вакно.

Нібы чагосьці чакае.

Чаго?

Нямаведама!

Ніхто не выглядае з ваконца.

Ніхто ня выходзіць паслухаць старца-лерніка.

Ніхто ня хоча пагаманіць з вандроўным лернікам, які шмат бачыў на сваім вяку.

* * *

А здаецца,— хто-б, калі ня ён, змог-бы расказаць столькі цікавых гісторый?

* * *
Вакно зачыняецца.

* * *
Старац прашоў вёску.

Сеў на пянёчку.

Выняў крэмень, тытун, люльку.

Набіў яе.

Выкрасаў агню.

Запаліў.

Сплюнуў.

* * *
Але што гэта?

Старац разьвярнуў торбу, выняў з яе па-
лову заробленых у вёсцы кавалкаў хлеба і...
кінуў іх на дарогу.

* * *
Няўжо-ж гэтак цяжка несці хлеб на ста-
рой сьпіне?

Ці, можа, старац голаду не баіцца?

Хлеб яму не патрэбен?

* * *
Простаю стужкаю цягнецца дарога.

Там, недзе ўперадзе, яе глытае начная
цемра.

Міхась Гарбаты ўжо два дні ходзіць па
вёсках.

Їдзе ціха, ледзь-зедзь перасоўваючы ногі.
Люлька выкідае густыя, пахучыя клубы
дыму.

* * *

На сэрцы—трывожна, весела.

Цяпер —

блісучая справа.

Хоць і цяжкая, але Міхаць Гарбаты пэўны:
з ёю ён справіцца, як не адзін ужо
раз спраўляўся з справамі, хоць і ня гэтак
цікавымі, — але шмат больш складанымі.

* * *

Міхась Гарбаты ведае сваю справу.

Міхась Гарбаты ўжо пяць год працуе ў гэ-
тай спэцыяльнасці.

Не адзін ужо раз—

начальства гаварыла яму шчыры
дзякуй.

* * *

У мінулым?

А! Што там у мінулым!

Маці—памерла, калі хлопчыку было яшчэ
толькі паўтара гады.

Бацька—запойны п'яніца. Алькоголік.

Ну—
голад, холад, біцьцё...

* * *

У пяць год—поўны сірата.

Сьпярша—хадзіў па добрых людзях.

Сьяпога старца-лерніка вадзіў.

Зарабляў.

Неяк карміўся.

Потым—

абрыдла.

І пачалося:

два тыдні вольнага жыцьця—

астрог;

зноў два тыдні вольнага жыцьця—

зноў астрог.

* * *

Астрог, астрог, астрог.

Астрог выгадаваў маладога Міхася.

Ён яго адукаваў.

Ён нават ня быў для яго ўжо страшным.

Толькі ў ім адпачынак.

Маленечкі.

Толькі ў ім адчуваў сябе Міхась як-бы дома.

І калі яго саджалі, — ён ціха ўсьміхаўся:

— Казённая кватэра, з поўным утрыманьнем.

* * *
Колькі раз давялося яму сядзець?

Хто-ж яго ведае...

Міхась даўно зьбіўся з ліку.

Бывала, зловяць яго і пытаюцца:

Колькі „прыводаў“?

Ён сьмела адказвае:

— Два, Вашбродзь!

Вураднік яму—у морду: бац!

— Чаго брэшаш, скаціна!

— Вінаваты,—тры, Вашбродзь!

Бац, бац!

— Чатыры, чатыры, Вашбродзь, вы-
бачайце!

— І гэтак, —

пасьяля кожнага ўдару,—выяўляўся яшчэ адзін
„прывод“...

* * *

Апошнім разам вышла дрэнная гісторыя.

Ня любіў Міхась „мокрых спраў“,

але, як той казаў, „на сьвеце ўсяго на-
жывеш, і Кузьму бацькам назавеш“...

Адзін толькі раз справа выпадкова стала
„мокрай“.

І Міхась засыпаўся

* * *

Прасядзей у вастрозе пяць год.

Раптам—

вайна.

Страляніна.

Гарматы бухаюць усё бліжэй і бліжэй.

Усё мацней дрыжаць шыбы за асторожнымі кратамі.

Потым—памалу робяцца чутны стрэлы кулямётаў. Сьпярша—здалёк, потым—бліжэй і бліжэй.

* * *

Адчыняюцца дзьверы.

Варта ўцякае кудысьці на ўсход.

А Міхась і яго таварышы?

Ну! Чаго аб гэтым гаварыць.

Хто-ж ня ведае трынаццатае заповедзі:

Не зявай!..

А ў гэткія слаўныя часы—

зявае толькі

„фрайер“.

* * *

Гэта ўсё—было даўней.

А цяпер—

павятовы начальнік поліцыі,

начальнік дэфэнзывы,

павятовы староста

і, кажуць, нават „сам“ пан ваявода
палескі—

моцна жмуць Міхасю руку.

— Спрытны хлапец...

— Няма такое справы, каб ня высвятліў...

— Пакуль ён працуе, бальшавіком ходу
няма.

— Каб шмат было такіх,—Рэч Паспалітэя
магла-б быць супакойнай наконт лёсу сваіх
усходніх крэсаў!

* * *

Ці-ж мы будзем спрачацца з гэтым?

Не!

Але мы ведаем: на шчасьце,
такіх, як пан Міхась Гарбаты—
ня шмат

* * *

Справа адбылася трэцяга дня.

Пан начальнік дэфэнзывы сядзеў у сваім
габінэце, на мяккім крэсьле, перад швэдзкім
пісьмовым сталом і пакурваў смачную гаванскую
цыгару.

Гаварыў ціхім, спакойным голасам, з пера-
рывамі, не сьпяшаючыся і крыху расьцягваючы
словы

* * *

— Пане Гарбаты!

— Дасюль вы працавалі добра, і я вам вельмі ўдзячны, гэтак сама, як і пан староста.

— Маю пэўную надзею, што й на гэты раз справа пры вашай дапамозе будзе развяза-
зана ў найкаротшы тэрмін.

— Сам пан ваявода павядомлены аб усіх здарэньнях апошніх дзён і вельмі цікавіцца ходам сьледзтва.

— У двухдзённы тэрмін усе пытаньні маюць быць абавязкова высветлены. Калі мы змо-
жам здабыць ваенна-палявому суду даволі да-
кладны і красамоўны матэрыял, я абяцаю вам ад свайго імя і ад імя пана старосты 1000 злотых, у лік якіх 200 злотых на выдаткі вы можаце атрымаць зэраз-жа ў пана пісара.

* * *

Праз чвэрць гадзіны Міхась Гарбаты выходзіў з кватэры пана начальніка дэфэнзывы. У кішэні дзынкалі—

200 злотых.

Аванс.

У лік запрадажы жыцьця чалавека.

А можа і не аднаго?

* * *
Аванс трэба выпраўдаць.

І трэба атрымаць рэшту грошай—яшчэ 800
злотых...

* * *
Міхась Гарбаты ведае сваю справу.

Ён спрытны хлапец.

Але што-ж ён можа зрабіць, калі ніхто з
сялян ні ў якія гутаркі ўваходзіць ня хоча.

Калі кожны па самае горла заняты аднэй
толькі думкай:

Як-бы самому застацца цэлым?

Як-бы не сказаць што-кольвек такое, такое...
ну, адным словам, нешта такое,

што папярок горла стаіць,

чым уся галава поўна,

чым уся душа захоплена,

што кожную хвіліну гатова сарвац-
ца з языка і што, калі ўчуе хто з тых,

— каму чуць ня трэба,

але хто вельмі хоча ўсё знаць, чуць

і бачыць,—тады селяніна чакаюць:

астрог,

батагі

і... што яшчэ?

Эх, ці-ж мала яшчэ чаго можа быць за
неасьцярожна вымаўленае слова!

Ці-ж вас саміх яшчэ ніколі ня біў
у морду пан стражнік?

* * *

Адным словам, пакуль што, справа хаця
і цікавая, але дрэнь-справа.

Што-ж!

Яшчэ ёсьць час.

Нешта яшчэ можна спрабаваць...

* * *

У пана начальніка дэфэнзывы — весела.

У пана начальніка дэфэнзывы — госьці.

Усё свае

афіцэры.

Вясёлыя гутаркі.

Віно.

Карты.

Толькі кабет не хапае.

Тады было-б зусім, як у пана Трэмбац-
кага ў тую суботу, перад пажарам.

* * *

Стук у дзьверы.

— Уваходзьце!

Жандар за слугу:

— Пане начальніку! Тутака вас хоча
ўбачыць з Дзятлава нейкая дзяўчына...

— Дзяўчына?..

— Так, проша пана!

— Цікава!

— А пекная?

— Чаго там, пусьці...

* *

На лаўца—

птушка сама прыляцела.

РАЗЪДЗЕЛ VI

Абвінавачаны прызнаўся?

* *

Вось ужо другі дзень, як Янэк Глямбоўскі прыкомандыраваны да варты ў астрог.

Два дні ён ходзіць, як ачумелы.

Два дні ня можа сабрацца з думкамі.

Мазгі варочаюцца, як жорны ў ручным млыне.

Борзда-борзда.

Траскуча.

Цікава:

ці-ж памятае ён яшчэ казаньні краснамоўцы-ксяндза з касьцёлу ў роднай вёсцы?

Ці гэтак сама, як даўней, мае ён на тхненьне служыць на карысьць „нявесты хрыстусовай“—маткі „сьвентэй ойчызны“,—у якой пануюць: бог, праўда, справядлівасьць?

Ці не развевеяўся яшчэ ў яго маладой галаве дурман, навеяны краснамоўствам айца Канарскага?

* * *

У першы-ж дзень Янэк заняў пост у калідоры. З каморы № 9 быў чуцен ціхі стогн.

Там на гнілой вільготнай падлозе, у гразі, ляжаў настаўнік з Пяшчанкі.

Першым парадкам Янэк увашоў да яго і, падняўшы рукамі яго гарачую галаву, уліў яму ў горла некалькі глыткоў чыстае сьцюдзёнае вады. Потым—

пашоў глядзець, што робіцца ў іншых каморах.

* * *

Увечары—прышла зьмена.

Янэк пашоў да хаты, лёг на ложка, але ня мог заснуць.

Бо ў начной цемры ўвесь час здаваліся яму:

стогны замучаных арыштантаў,

пах гарэлага чалавечага мяса,

свіст бізуноў,

заравы пажараў,

буханьне вінтовак,

п'яны разгул,

жандарскія рабункі—

і г. д.

Што яшчэ?
Можа хіба заплаканыя, вялізарныя, чорныя
вочы дзяўчыны з Дзятлава?

Эх, Янэк, Янэк!

* * *

Тымчасам па бальшаку ехала хурманка. Ця-
жар яе складаўся з некалькіх мяшкоў, навале-
ных у задняй палавіне калёс. Што было зло-
жана ў гэтых мяшкох—разглядзець ніяк нель-
га было. Але між імі было некалькі клуначкаў
ня так старанна запакаваных і зьвязаных. З
іх высоўвалася дзіравая галоўка старых парва-
ных ботаў. Хурман выгодна разльёгся на мяш-
ках і ехаў памалу, не сьпяшаючыся.

* * *

Вось ужо і Пяшчанка...

Хурман затрымаў каня насярэдзіне вуліцы.
Зьлез з возу, раскілзаў каня, скруціў
цыгарку, закурыў...

* * *

Па вёсцы панёсься зычны крык.

—А—ну—чы!

—А—ну—чы!

—А—ну—чы!

І ўраз—

з хат пачалі выходзіць:

мужчыны, кабеты, дзяўчаты, дзеці.

Сяляне неслі апошнія манаткі:

— Грошы трэба!

У гміну...

* * *

Наўкола анучніка—натоўп.

У паветры—

едкі дым ад тытуну-самасейкі.

Хлапец грае на гармоніку. Бабы сварацца.

Гутаркі. Сьмех.

Адным словам—

паходны сялянскі клюб.

* * *

Быў час, калі анучнік ня толькі што сам
купляў у сялян усялякую дрэнь і рызьзё.

Не!—

Ён пры сабе вазіў усялякую крамніну.

Усё, што селяніну патрэбна—усё можна
было купіць у анучніка.

Ня трэба было і ў мястэчка ехаць.

Хурманка анучніка—

была чымсьці накшталт унівэрсальнае
крамы...

* * *

Але гэта было даўно.

А цяпер?

Нашто анучніку вазіць з сабою крамніну,
калі ніхто, нідзе, нічога ня купляе?

Дый на што купляць?

На якія грошы?

Калі апошнія порткі селянін прадае, каб
толькі як-небудзь вылезьці з падаткаў.

* * *

Анучнік моўчкі пускаў дым і пляваўся.

Адрыўкамі кідаў словы:

— Больш ня варта.

— Зусім благое.

— Сем грошы.

Сяляне:

гандлявалі. Сварыліся. Спрачаліся.

Лаяліся.

Але анучнік іх ня слухаў.

Задуменна стаяў ён, разглядаючы якія-
небудзь дзіравыя брудныя спадніцы ці порткі.

На твары застыгла халодная байдужасьць.

А вочы?—

Калі-б ня цёмныя акуляры—не адзін се-
лянін, здзіўлена змоўк-бы, пакінуўшы на

дарозе да роту руку з цыгаркай і запы-
таўся-б:

Чаму яны гэтак цікава бегаюць ва ўсе
бакі?

* * *

Гутаркі вярцеліся наўкола сялянскага
жыцьця, ураджаю, падаткаў, палзей апошніх
дзён.

* * *

Нейкая баба вельмі шкадавала заарышта-
ванага настаўніка:

— Добры хлопец!

— І жаласьлівы.

— Каму чым толькі мог—
дапамагаў:

Каму—добраю раду дасьць.

Каму—ліст ці заяву якую напіша.

Каму—сына дарма вучыў: ня ў кожнага-ж
хопіць грошай за дзіця ў школу плаціць.

— Ведама—падаткі.

* * *

— Вольнага часу мала меў.

— Гарэлкі ня піў.

— Скандалаў не заводзіў.

Толькі й адпачынак яму быў, што на се-
нажаці ў стагу сена кніжку пачытаць.

— Ці ўвечары пойдзе ў лясок, на га-
дзінку-другую, на шпацар.

* * *

— А ў ляску яго з дзяўчынаю бачылі...

— Марылька Лашкевічанка,

— Што з Дзятлава?

— Кахала яна яго!

— Як-жа ёй гэта цяперака... аднэй, у са-
тмоце...

— А шкада:

добрая дзяўчына!

* * *

Анучнік крыва ўсьміхнуўся.

Торг скончыўся.

— Ну, бывайце здаровы, добрыя людзі!..

Мне трэба пасьпяшацца...

— Паеду ў Шылін...

Можа там нешта куплю...

* * *

Ён закілізаў каня і паправіў мяшкі на ка-
лёсах.

Ускочыў сам на хурманку.

— Ё! Ё! Халера!

* * *
Анучнік выехаў за вёску.

Ад'ехаў з поўварсты

і— павярнуў каня ня ў Шылін, але ў
другі бок, мінуючы Пяшчанку.

* * *
Асадніцкі фальварак.

Анучнік распрог калёсы, выцягнуў з мяшкоў новыя боты, вопратку, картуз, сядло, зашоў у хату, пераадзеўся. Вышаў, асядлаў каня і—галопам паляцеў у Картуз-Бярозу.

* * *
Зранку—

даглядчыкі зноў вывелі Васіля на допыт.

Сьледчы ў цывільным псядзеў на сваім месцы.

— Ну, што, Гарбацэвіч, надумаўся?

— Ня варта запірацца.

— Признавайся, хто ў цябе быў падручным у тваёй падпольнай працы?

— Усё-ж роўна: ці рана, ці позна—даведаемся.

— Але чыстасардэчнае прызнаньне павядзе да памякчэньня прысуду...

— Што?

— Табе яшчэ ахвота запірацца?

— Вельмі добра...

Сьледчы крыва ўсьміхнуўся: —

— Ну, дык можа, ты скажаш, з кім ты блізка што ня кожны дзень бачыўся ў лясочку, ля Стэфанполю?

* * *

Васіль і так ледзь стаяў на нагах.

У меру таго, як сьледчы гаварыў, твар яго зьбялеў як палатно;

потым—пачырванеў;

потым зноў зьбялеў;

раптам—

ногі адмовіліся служыць

і...

Васіль, як сноп, паваліўся на зямлю.

Чаму?

Можа ён часам адчуў сябе вінаватым?

* * *

Доктар хутка прывёў яго ў прытомнасьць.

Потым—допыт.

Пыталіся яго дзье гадзіны.—

Дарэмна.

Ніколі, нідзе і нікому ён не раскажа,

з кім бачыўся ў лесе...

* * *

Каты змарыліся.

Васіль ізноў блізкі да няпрытомнасьці.

Ледзь жывога два жандары, — сэржанты Зарэмба і Пясэцкі, — падводзяць да стала сьледчага.

Можа падносяць? —

Ці-ж ня ўсё роўна...

* * *

На стане — чысты ліст паперы.

Сьледчы бярэ пяро, макае яго ў атрамант.

Міхась Гарбаты падымае анямеўшую руку арыштанта. Укладвае ў яе пяро, падносіць да стала.

Цэпка трымае яе ў абедзвюх сваіх руках і водзіць ёю па паперы.

* * *

Мутна глядзяць Васілёвы вочы.

Ён хоча выцягнуць сваю руку.

Але змагацца — няма сілы...

* * *

Праз хвіліну —

унізе чыстага аркушу паперы красаваліся ва ўсе бакі раскіданыя, крывыя літары:

„Васіль Гарбацэвіц“.

* * *

Рэшта—было справаю пяці хвілін. Начальнік дэфэнзывы ведаў, што трэба пісаць у пратаколе допыту.

Ваенна-палявому суду ня прыдзецца доўга разглядаць гэтую справу—

Усё ясна, усё лёгічна.

Прыгавор будзе скоры і справядлівы...

* * *

Васіль сядзеў у крэсьле.

Галава апусьцілася на грудзі.

Рукі, як папала, зьвісалі да долу, датыркаючыся пальцамі да падлогі.

* * *

— Адвясці арыштанта да каморы!

Жандары падхапілі Васіля.

Яны хацелі дапамагчы яму ўстаць.

Яны паднялі яго, але, ня ўтрымаўшы, выпусьцілі з рук, і—

нярухомы, ён ляжаў пластом на падлозе.

* * *

— Зноў у няпрытомнасьці?

— Дзіўна...

— Пане доктар, будзьце ласкавы...

* * *

Доктар—нахіліўся, выняў гадзіньнік, узяў пульс, прыгатаваўся лічыць, але здзіўлена выпусьціў руку арыштанта.

* * *

Доктар прылажыў вуха да Васілёвых грудзей, потым—дастаў з кішэні люстэрка, прыставіў яго да адчыненага роту.

* * *

Усе з цікавасьцю глядзелі на пана доктара.

Раптам—

той устаў і коратка адрэзаў:

— Сэрца ня вытрымала.

— Памёр.

РАЗЬДЗЕЛ VII

Аб тым, як часам паляўнічы сам робіцца дзічынаю.

* * *

А чацьвертай гадзіне—

Янэк Глямбоўскі зноў на сваім пасту.

Заглядае ў камору № 9. Яна—пустая.

Янэк ходзіць удаўжкі калідору. Уперад і назад. Назад—і ўперад.

Раптам—
гучны сьмех.

Той сьмех, ад якога ў нормальных людзей падымаюцца валасы і застывае ў жылах кроў.
Янэк здзіўлена прыслухаўся.

Зноў тыя хваравітыя лятуценьні, што не давалі яму спаць ўначы?

Шпаркімі крокамі падыходзіць ён да дзвярэй каморы № 14.

Цокае засаўка, якая заслання „вочка“.

Янэк прыпаў да дзіркі.

— Яна!

Не, ён, пэўна, зьвар'яцеў!

— Чорныя вочы!

— Тыя самыя!

— Але чаму яны гэтак
дзіка глядзяць?

— І чаго яна сьмяецца?... гэтак страшна?...

Янэк крыкнуў і ледзь ня ўпаў у няпрытомнасьці.

Старшы даглядач дакладае начальніку астрогу:

— Так што, паночку, з жандарам Глямбоўскім нешта нядобрае. Захварэў хлапец. Ледзь стаіць. Дазвольце яго зьмяніць іншым, а то хто-небудзь з арыштантаў уцячэ, ці можа яшчэ што здарыцца... Нядобра будзе...

* * *

Праз дзесяць хвілін Янэк выходзіў з астрогу.

Хістаючыся, ён ледзь ішоў у напрамку да казармаў.

Потым павярнуў назад і пашоў — у карчму Моўшы Шмулевіча.

* * *

У карчме, апроч Шмулевічавай жонкі Хайкі і пяці жандараў з сэржантам Пясэцкім на чале, нікога ня было.

Янэк сеў у другім канцы пакою і ўзяў сабе цэлую кварту гарэлкі.

Піў чарку за чаркаю, закусваючы маленькім кавалачкам чорнага хлеба.

* * *

У хуткім часе ў карчму ўвайшоў яшчэ нехта. Фігура, апранутая досыць элегантна. На носе — пэнснэ.

Незнаёмы прысеў за суседні столік.

Каб Янэк крыху больш часу праслужыў у жандармэрыі і калі-б ён уважлівей прыгледзеўся да твару ўвашоўшага, дык напэўна пазнаў-бы—пана Міхася Гарбатага.

Але сённяя Янэк яшчэ менш, чымся звычайна, цікавіўся Моўшынымі гасьцямі... Раптам.

* * *

Янэк пачаў слухаць.

Там, у тым вугле, ішла размова.

Пясэцкі і Зарэмба хваліліся, як „прывялі да прызнанья“ галаву бальшавіцкае банды, настаўніка з Пяшчанкі; шкада толькі, што, гэткавая сволач, мінуў суд і здох, падлюга.

— А як яго памоцніца, маладая дзяўчына з Дзятлава, прышла да начальніка дэфэнзывы... прасіла, каб яго выпусьцілі...

— Ну, гэтым яна сама сябе выдала.

* * *

— А пекная дзяўчына... Пан начальнік дэфэнзывы быў вельмі рад. Пазабавіўся... І яшчэ ў яго ў той час некалькі паноў афіцэраў было.

— Госьці ўсе былі вельмі задаволены.

* * *

Адным глытком—

Янэк дапіў рэшту гарэлкі і вышаў з карчмы.

Ці доўга швэндаўся ён па вуліцах Бярозы —
нямаведама.

Але, нарэшце, у яго з'явілася гэткае па-
чуцьцё, нібыта ён пачаў задыхацца.

Местачковае паветра, распаленае гарачымі
праменьнямі яшчэ высока стаяўшага сонца,
сьціскала яму грудзі, прымушала сэрца біцца
няроўна, апаляла горла і лёгкія, расплаўляла
мазгі, пазбаўляла якой-бы то ні было энэргіі.

Гэтак, прынамсі, яму здавалася.

І вось — з'явілася думка:

— туды,

за межы пыльнага і гаварлівага мястэч-
ка, туды — дзе няма гэткіх, як ён сам — бла-
кітных мундзіраў, конфэдэратак, ожэлкаў і
ўсяго іншага, што можа нагадваць яму пра
існаваньне роднай вёскі пад Кельцамі,

ксяндза Канарскага,

касьцёлаў,

кляштараў,

астрогаў,

начальства

і...

яшчэ пра што? —

Пра чорныя вочкі дзятлаўскае дзяўчыны, арыштанткі з каморы № 14, памощніцы „галавы мясцовых бальшавікоў“ — настаўніка з Пяшчанкі?

Аля * * *
Янэк Глямбоўскі ішоў па бальшаку.

Янэк Глямбоўскі дашоў да маэнтку Зьдзітава.

Тутака ён пашоў улева.

Чаму?

Хто-ж можа сказаць, чаму чалавек пашоў улева, а ня ў другі які-небудзь бок, калі яму ўсё роўна куды ісьці, абы толькі ісьці...

Уцячы як мага далей ад...

Ну, хаця-б ад самога сябе...

Аля * * *
Янэк Глямбоўскі затрымаўся:

Рака.

Далей ісьці няма куды.

Назад?

Не, уперад, уперад!

Што,

па вадзе і па балоце нельга?

Нічога—

Тут, на прыстані, чаўноў хопіць!

Пераехаць на той бок рэчкі справа ня гэ-
так простая.

Рэчка вузенькай крывою стужкаю ўецца
сярод балота, шырынёю вярсты ў дзьве.

На працягу амаль што дзесяці вёрст—да
цьвёрдага грунту можна прыстаць толькі ў
трох мясцох.

Ад'ехаць вёрст сем уверх, супроць ця-
чэньня ракі—Бяроза.

Вярсты тры ўніз па цячэньні—Галавіцкая
прыстань.

Янэк паехаў уніз па рацэ.

Ехаў крыху больш за поўгадзіны.

Лёгка выскачыў з чаўна.

Прывязаў яго і пашоў па дарозе.

А насустрач яму, збоку Бярозы, шоў вэнгер.
Бачылі вы калі-небудзь вэнграў—вандроў-
ных гандляроў з іх вялізарнымі кошыкамі за
плячыма?

Сотні іх даўно ходзяць па Заходняй
—Беларусі, з вёскі ў вёску.

Чаго толькі ў іх няма?!

І хусткі, і люстэркі, і кніжачкі,

і грабеньчыкі, і кашалькі, і гузікі,
і блёк-ноты, і цукеркі, і шпількі,
і забайкі розныя дзіцячыя,
і йголки,—
адным словам,
усё—для ўсіх.

* * *

Звычайна гэтыя вэнгры—
здоровыя, высокія хлапцы.

Гэты-ж—якісьці плюгавы.

Янэк зьвярнуў на яго ўвагу і пачаў пільна
ўглядацца ў ішоўшую насустрач фігуру.

Неяк дзіўна: паходка вельмі зморанага ча-
лавека.

А тымчасам—на ўсім сьвеце няма гэтакіх
хадуноў, як вэнгры.

Да таго-ж ён ідзе з Бярозы.

Ня можа быць, каб ён там не затрымаўся,
каб не адпачыў у карчме.

Адсюль-жа Бяроза ня гэтак далёка...

* * *

Відаць, вельмі цяжкі яго кошык.

Але вэнгер—прызвычайны да кошыка.

Кошык нельга аддзяліць ад вэнгра.

Яны зрасьліся разам і складаюць нешта
арганічна-суцэльнае.

Напрыклад, як торба на брусце аўстралійскага кэнгуру. Тая, у якой гэты зьвярок носіць сваё дзіцянё.

А гэты вэнгер—ён, відаць, не прывычаіўся яшчэ да свайго кошыка...

Дзіўна неяк...

А што гэта за цёмныя акуляры?

Вэнгер падышоў зусім блізка.

— Што за знаёмы твар?

Дзе я яго бачыў?

Га!

Прыпомніў:

у карчме Моўшы Шмулевіча,

гадзіны тры таму назад...

Але тады—ён быў у гэткай элегацкай вопратцы...

А на носе меў пэнснэ. Выглядаў модным франтам.

Нейкі дзіўны вэнгер...

* * *

Раптам—

Янэк падняў руку і стукнуў сябе па лобе.

— Сачок!

Але чаго яму тут трэба?—

Пэўна, у Спораўскіх лясох шукае паўстанцаў:

Тых самых 14 хлапцоў з Дзятлава, што пакралі ў нашых вінтоўкі...

*
* *

У нашых?

Янэк здзівіўся.

Неяк дзіка гучэла ў яго вушах гэтае слова.

А праўда!

Што-ж супольнага можа быць між ім, Ян-кам Глямбоўскім, і тымі грабежнікамі, катамі і злачынцамі ў блакітных мундзірах?

*
* *

Першы раз прышла Янку ў галаву гэткая думка.

Але яна

яго ня здзівіла.

*
* *

Вэнгер прашоў міма Янэка.

Вэнгер пашоў сваёю дарогаю,

а Янэк сваёю.

*
* *

Раптам—

Янэк рашуча абярнуўся і паглядзеў усьлед шпіку.

Той адышоў ужо даволі далёка, так што яго было ўжо ледзьве відаць.

Хаваючыся час-ад-часу ў хмызьняку, што ўзрастаў паабাপал дарогі, Янэк пашоў сьледам за ім.

РАЗЬДЗЕЛ VIII

„Пан“ Янэк і „пан“ Міхась.

* * *

Вэнгер ішоў памалу, не сьпяшаючыся.

Старанна аглядаў рэчку, нібы спадзяваўся нешта на ёй убачыць.

Раптам—спыніўся.

Зьняў цёмныя акуляры.

Прыставіў далоні да ілба, каб сонца не сьляпіла вочы.

Паглядзеў яшчэ раз на рэчку, і, зьняўшы кошык, схаваў яго ў капе сена, што стаяла з боку, каля дарогі.

Сам—прыгнуўся і пачаў сачыць вачыма за берагам. Ледзь-ледзь выдаваліся з хмызьняку яго цёмныя акуляры.

* * *

Па рэчцы—плыў човен.

У чаўне—хлапец і дзяўчына.

Янэк прыглядзеўся: твары знаёмыя. Дзесьці бачыў...

— А!.. Дзятлаўскія!..

* * *

Човен праплыў прыстань. Праплыў яшчэ з поўварсты далей.

Там, на багністым поплаве густа рос высокі чарот. Толькі мясцамі на выгарах тырчэў хмызьняк, як бародка-эспаньёлка бяроскага багатыра—мільянэра Сімхі Лапідуса.

* * *

Дзяцюк саскочыў на бераг.

Дзяўчына прывязала да носу чаўна вяроўку.

Другі яе канец яна кінула хлопцу.

Той злавіў, расставіў ногі, упёрся, пацягнуў...

Праз хвіліну човен згінуў.

* * *

Нават калі-б вэнгер ці Янэк падышлі да самага чаўна крокаў, напрыклад, на дзесяць, мо' нават на п'яць,—яны-б яго ня ўбачылі.—

Ён схаваўся ў густым, высокім чароце.

Вэнгер яшчэ ніжэй прыгнуўся ў хмызьняку.

Хціва глядзелі пранырлівыя яго вочы.

* * *

Хлапец з дзяўчынай выбраліся з хмызьняку. Як відаць, тут была цвёрдая сьцежка, ледзь прыкметная, можа быць невядомая нават мясцовым жыхаром, але, у кожным выпадку,

не занесеная ані на адну карту. Нават на сакрэтнай карце, выданай топографічным аддзелам Генэральнага Штабу Рэчы Паспалітай, нават на гэтай карце сьцежкі ня было.

Вэнгер гэта добра ведаў.

* * *

Хлапец з дзяўчынай перасеклі дарогу і пашлі проста ў лес. На плячох яны неслі нейкія клумкі.

Што?

Хто-ж іх ведае!..

Вэнгер асьцярожна пашоў сьледам.

* * *

Углыбіліся ў лясную цемру.

Ішлі доўга, моўчкі.

Аглядаліся ва ўсе бакі.

Але раптам—

затрымаліся.

* * *

Хлапец адчыніў рот.

Але замест чалавечых слоў—па пушчы на-няслося кукаваньне зязюлі

Янэк падлічыў: сем раз.

* * *

І блізка што зараз-жа,—як-бы ў адказ,—недзе запяў салавей.

Сьпеў абарваўся.
Потым—пачуўся зноў. І зноў спыніўся,
пачуўся зноў.

Нездалёку пахла гарэлым.

Там, на ба... * * *

Праз хвіліну Янэк убачыў:
каля агню чатырнаццаць чалавек.

Хмурыя. Сур'ёзныя.

Каля кожнага—вінтоўка.

Моўчкі падняліся дзьве фігуры.

Узялі ад хлопца і дзяўчыны рэчы, што тыя
прывесьлі.

Потым—пачалася ціхая размова.

Праз... * * *

Пашапталіся насьпех. Разьвіталіся.

Хлапец і дзяўчына пашлі назад.

Да рэчкі.

Вэнгер ня стаў больш за імі глядзець, і
шпаркімі крокамі пашоў у бок Бярозы.

Хі... * * *

А што-ж з кошыкам?

Вэнгер пакінуў яго ў хмызьняку.

Янэк падышоў да гэтага месца. Знашоў
кошык. Падняў яго—вельмі цяжкі!

Але што ў ім?

Янэк развязаў рэмнаі. Адчыніў—і выняў
вялікія каменны, загорнутыя ў анучы.

* * *

Увечары ў Спораўскіх лясох, каля зага-
шанага агню спала дванаццаць чалавек.

Два вартавалі.

Раптам—зязюля. Пракукавала сем раз.

Адзін з вартаўнікоў запяў салаўём.

Тры разы абрываўся яго сьпеў.

Потым ён пачаў ціха і асьцярожна будзіць
спаўшых.

Другі—пашоў да таго месца, адкуль чула-
ся кукаваньне зязюлі.

* * *

— Хто тут?

— Свой. Прыяцель.

— А хто ты?

— Я.. Ня пытайся. Ушыстка едно. Вядзі
да вашага начэльніка.

— Паляк... Вораг значыць...—

меркаваў вартаўнік.

Месяц выбраўся з-за хмаркі.

І ўраз з начное цемры выплылі:

блакітны мундзір, конфэдэратка,

рэмнаі, кобур.

Каля твару паўстанца блішчэў халодны наган.

* * *

— Ня крычы. Я адзін. Прыяцель ваш. Прышоў папярэдзіць. Кідай вінтоўку, а я кіну рэвольвер.

Паўстанец меркаваў:

— Чаму ня кінуць абрэз? Усё роўна—вораг занадта блізка.

Стрэльбаю нічога ня зробіш.

А мо' й праўда—ня вораг?

Мо' праўда—кіне наган?—

Моўчкі скарыўся.

*

Паўстанец і жандар, абодва бяз зброі, падышлі да стану.

— Я жандар—Янэк Глямбоўскі.

Хачу вас папярэдзіць.

— У чым справа?

— Вас высачыў шпik. Ноччу а трэцяй гадзіне з Бярозы высылаецца супроць вас атрад. Трыццаць чалавек. Коньнікі. На чале ротмістр Заблоцкі.

— Калі хочаце, каб цэлай засталася скура,—уцякайце ў другое месца...

*

Паўстанцы выплюшчылі вочы. Першы раз бачылі яны такога жандара.

Яны не маглі зразумець, як...

* * *

— Ну, вось. Я вас папярэдзіў. Але за гэта вы павінны мне дапамагчы...

— Марылька, з вашае вёскі, з Дзятлава, — ведаеце яе? Сёньня быў суд. Заўтра яе расстраляюць... Трэба яе адбіць...

* * *

Сьпярша па тварах паўстанцаў прабегла гіронічная ўхмылка:

— Вось табе і ваяка!

— Укахаўся?

Потым — пашкадавалі:

— Спрытная дзяўчына!

— Лоўка жандару галаву закруціла...

* * *

З чвэрць гадзіны Янэк выкладаў свой плян.

Скэптыцызм зышоў з твараў паўстанцаў.

Слухалі з увагаю, напружана.

Потым — разьвіталіся.

Моцна патрэсьлі жандару руку.

Ад шчырага сэрца...

* * *

Ледзь ня бегам вяртаўся Янэк у Бярозу.

Але што гэта за цень ідзе ўвесь час сьледам за ім? Асьцярожна, як кот за мышкаю?

Хаваецца ўвесь час:

то за дрэва якое, то за хмызьняк...

Міхась Гарбаты—спрытны хлапец.

Калі ён учора сачыў за хлопцам і дзючынаю, што з вёскіносяць паўстанцам харчы,— ён бачыў вельмі добра, што за ім з свайго боку сочыць малады жандар.

Гэта яму не перашкаджала ў яго працы.

Гэта яго не турбавала.

І ня дзіва:

Жандар—свой чалавек. Вэнгер выглядаў падазрона. А сачыць за падазронымі людзьмі—просты абавязак кожнага добрага жандара.

Міхась Гарбаты чакаў, што Янэк адрапартае начальству пра ўсё, што бачыў у лесе.

Але не дачакаўся.

Тады Міхась расказаў усё начальніку дэфэнзывы і атрымаў прыказ: пільна сачыць за жандарам.

Янэк падышоў да рэчкі.

Якраз вось тут ён схаваў свой човен.

Знашоў. Адпыхнуў. Ускочыў. Узяўся за вёслы.

— Стой, прадаўца!—

У човен ускочыў яшчэ нехта.

Янэк азірнуўся. Ён сваячасова.

Настаўлены на яго браунінг у вадзін момант паляцеў у ваду.

У чаўне—пачалася барацьба.

Не на жыццё—на сьмерць.

Абодва—моцныя.

Чыё возьме?

Раптам—

плюм-бум!

Човен перавярнуўся.

Па вадзе ўва ўсе бакі пашлі хвалі.

Пляск...

Здавалася, што там, на дне, усё яшчэ ідзе
эмаганьне.

Але хутка ўсё сьціхла.

Дрыгва зрабіла сваю справу.

РАЗЪДЗЕЛ ІХ

У пана ротмістра весела...

* * *
Шампанскае іскрыцца ў бакалах. У „шыкарных“, пазычаных у Моўшы Шмулевіча, варшаўскага срэбра пасудах—крушон: у сэкце—плаваюць кавалкі ананасаў і іншае дарагое садавіны, спэцыяльна прывезенай з Берасьця.

А на сталох—чаго, чаго толькі там няма!

* * *
У пана ротмістра Заблоцкага баль. Баль якога даўно ня бачылі панове афіцэры з былых розкіх казармаў.

І вельмі сваячасова:

Толькі што пан ротмістр атрымаў ад пана начальніка дэфэнзывы загад: а трэцяй гадзіне ўначы выступіць супроць бандытаў, што хаваюцца ў Спораўскіх лясах. Тых самых, што ў жандараў зброю пакралі. І Трэмбацкага падпалілі.

Справа рызыкаўная: бойка ў лесе. Дарогі дрэнныя. Сыцежкі—малавядомыя. Вялікай колькасці людзей захапіць з сабою нельга.

Галоўнае—захапіць неўспадзеўкі.

Рызыкаўная штука.

— Можа заб'юць?

* * *

— Што-ж!

Калі служыць у жандарах,
ды яшчэ ў польскіх,
ды яшчэ на ўсходніх крэсах,
ды яшчэ ў 1923 годзе, —

трэба быць гатовым спаткаць сьмерць кожную
хвіліну.

Яна вартуе ваяку ўсюды:

Ноччу—у хаце. У дзень—на вуліцы. У гора-
дзе—з-за вугла. У лесе—з хмызьняку.

У балоце, у рэчцы—з высокага чароту.

У полі—з-за капы сена. На шляху—з-пад
моста.

Адным словам,—усюды, з усіх бакоў.

А калі едзеш па чыгунцы, дык будзь гатоў:

Можа яна выскачыць з-пад рэек ці шпа-
лаў—касою зловіць паравоз за комін, а потым
так пхне ўвесь цягнік сваімі моцнымі кастля-
вымі рукамі, што ён перавернецца і паляціць
пад адкос.

І здарыцца гэта абавязкова на такім
высокім месцы, што потым нават варона тваіх
кўстак не зьбярэ.

* * *

Але вельмі сваячасова зрабіў баль пан ротмістр:

перад гарачай справай трэба крыху пазабавіцца.

* * *

Весела гавораць, перабіваючы адзін аднаго, п'яныя госьці.

Паненкі—этуалі з Варшавы, з „Otel Polonia“ скачуць фокстрот.

* * *

Паненкі вельмі пералякаліся, калі быў пажар у Трэмбацкага.

Дзякуючы гэтым праклятым паўстанцам, яны ледзь ня страцілі лепшых сваіх вопратак.

На шчасьце—пажар пачаўся не з палацу, і яны мелі час вынесці свае рэчы з пакояў на двор.

Было вельмі страшна.

Добра яшчэ, што бандыты дагадаліся падпаліць двор увечары, а не раніцаю на другі дзень.

З п'яных паноў і паненак бадай ніхто-б і падняцца ня змог. Ніхто-б ня ўцёк. Усе згарэлі-б.

* * *
Што там—згарэлі-б!

Няхай сабе.

Наогул усе гэтыя пузатыя провінцыяльныя паны мала цікавілі Адэльку.

Галоўнае—гэта атрымаць грошы, добры куш грашанят.

Тады—вярнуцца ў Варшаву. Там у Адэлькі прыяцелі.

Вось, хоць-бы Ўладэк. Той малады афіцэр-рык. Такі пекны хлапец!

* * *
Бедны...

Меў і ён калісьці таксама маэнткі... Там недзе ў Меншчыне, у бальшавікоў... Усё адабралі хлопцы...

А цяпер—

усё, што толькі зарабляла Адэлька, усё, што заставалася ў яе пасля расплаты з краўцамі, ювэлірамі і гэтак далей,—усё аддавала яна яму...

Шкада-ж хлопца!

* * *
А выдаткі ў Адэлькі вялікія: вопратка дорага каштуе,—а бяз шыкарных туалетаў—у „Otel Polonia“ нельга.

Асабліва вельмі добра, што ад пажару не згарэла яе вопратка. Хоць, папраўдзе кажучы, неяк дзіўна падумаць, што Адэлька гэтак цікавілася адзеннем.

Паглядзеўшы на яе, можна было падумаць наадварот.

Усе стараньні ўжывала яна дзеля таго, каб абыйсьціся бяз вопраткі, каб паказаць сваё голае цела.

* * *

Бэзавыя, рыжаватыя панчохі. Зборчатыя чорныя падвязкі. Брасьлеткі, пярсьцёнкі, бросачкі, кулёны...

Золата, плятына, крышталёва-чыстыя дыямэнты, каралі з малочна-белых, ледзь-ледзь пабліскваючых, матавых пэрляў.

Зялёныя, як сьвежая сенажаць у траўні месяцы, смарагды. Блакітныя, як неба, аквамарыны. Сінія, яскравыя сапфіры. Чорныя, напрусьвет—чырвоныя, як кроў на жандарскіх шаблях, рубіны-крывавікі. Жоўтыя, як асеньняе лісьце, амэтысты

Усё гэта замяняла Адэльцы і яе таварышкам вопратку.

* * *

Нават абуцьцё, здаецца, ёй было непатрэбным, бо з залатістае яе пантоплі, „сам“ пан палкоўнік піў „дэмі-сэк Мумм“...

* * *

Бедная Адэлька!

Пэўна, ня было-б табе гэтак весела, калі-б ты магла ўбачыць, хоць-бы адным з двух тваіх аквамарынавых вочак, у Варшаве—

у „Otel Bristol“— у асобным габінеце тваю-ж таварышку, Ванду Гласеўскую, і—з пантоплі, знятае за хвіліну перад тым з яе малюсенькае ножкі, п'ючага свайго Ўладзіка!

* * *

Нічога. Весяліся.

Ты гэтага ня бачыш.

„Отэль Брыстоль“, на шчасьце, далёка!

* * *

А пан ротмістр нешта прыпомніў: уранку быў ваенна-палявы суд.

Большавічку з Дзятлава прыгаварылі да сьмерці.

Заўтра—расстрэл.

* * *

А пекная дзяўчына!

Прападзе ні за што.

Адны толькі вялікія чорныя вочы чаго варты...

* * *

— Панове госьці!

Уношу пропозыцыю. Можа каго-небудзь з вас гэта пазабавіць... Зараз я прыкажу прывесці вельмі пекную дзяўчыну. Калі вы абразіцеся, даражэнькія мае паненачкі,—дарэмна.

Яна—хамскае пароды. З вамі спрачацца ня можа. Да таго-ж—арыштантка.

Мне прышла ў галаву думка, што абстаноўку сёнешняга вечара можна выкарыстаць для адной вельмі цікавай службовай справы. Злучыць, значыць, прыёмнае з карысным.

Слова гонару, гэтакае красулі, колькі ні ездзіў па белым сьвеце, яшчэ нідзе ня бачыў.

* * *

Госьці зацікавіліся.

Паненкі не спрачаліся.

* * *

Рэшта было справаю пяці хвілін.

Жандар Антэк, які быў у ротмістра за лёкая, пабег у турму з запіскаю.

РАЗЪДЗЕЛ X

Марылька.

* * *

Баль ішоў сваім парадкам.

У віне недахвату ня было.

У куце ля вакна пан палкоўнік, знашоўшы сабе партнэраў, організаваў віст. У другім куце, значна слабей асьветленым, начальнік дэфэнзывы ўзасос цалаваўся з нейкай паненкай.

Адэлькіна таварышка, Ванда Маляўская, вышла ў суседні пакой.

Праз некалькі хвілін пан павятовы стараста падняўся і пашоў усьлед.

* * *

Духавы оркэстр заграў нешта накштальт „карапэту“.

Адэлька ня вытрымала—саскочыла з калянаў маладога, бязвусага хорунжага графа Піонткоўскага, і, узьлезшы на стол, пачала танцаваць.

* * *

Сярод бутэлек віна,

сярод поўна налітых чарак,

сярод ваз з садоўнай—

лоўка перабірала яна сваі-

ма малюсенькімі, рэдкай пекнасьці, ножкамі—
у бэзавых панчохах, у чорных зборчатых пад-
вязках.

* * *
Весела дзьвенькалі ў яе на руках і нагах
брасьлеты,
чароўна згібаўся стан,
і рукі, гібкія, як гадзюкі,
плавалі ў паветры.

* * *
Раптам—
адчыніліся дзьверы, і Адэлька, як зачаро-
ваная, засталася стаяць нярухома на стале.
Госьці азірнуліся.

* * *
У дзьвярох,
між двума жандарамі, стаяла дзяўчына.
Дзіўныя чорныя вочы. Валасы—колера сма-
лы. Няпрыбраныя, раскіданыя ўва ўсе бакі,
аздаблялі яны твар. Рэдкая правільнасьць рыс
твару. Антычны носік. Шыя.

А колера твару? Брудная, пашматаная воп-
ратка даводзіла, што твар гэты не нашчыка-
тураны жаднымі космэтычнымі спэцыямі. Але
ніколі ня думала Адэлька, што шчокі без да-
памогі шмат-каштоўных загранічных бяліл мо-

гуць мець гэтакі белы водцень і што мажліва, каб не нахварбаваная дзяўчына мела гэтка вялізарныя сінякі пад вачыма...

* * *

Марылька бязуважна глядзела на гасьцей.
Рукі ў кайданох былі апушчаны да долу.
У вачох—поўная байдужасьць.

* * *

Госьці стаялі, як зачарованыя.

Першым апамятаўся начальнік дэфэнзывы.
Галантна падышоў ён да дзяўчыны і, голасна гаворачы ёй розныя „прыемныя“ рэчы, узяў за руку і падвёў да стала. Пакорна прашла Марылька праз пакой. Як і сьпярга няпрыязна глядзелі яе вочы.

Ёй падставілі крэсла.

Яна моўчкі села.

* * *

Пан ротмістр Заблоцкі элегантным рухам паправіў белую манжэтку пад рукавом мундзіра і мнагазначна міргануў вокам з-пад моноклю.

* * *

Начальнік дэфэнзывы адказаў яму на гэта маўклівым нахіленьнем галавы.

Большасьць гасьцей прыкмеціла гэтую бясслоўную размову. Паненкі здзіўлена пагля-

дзелі на сваіх кавалераў. Твары мужчын перакасіліся ледзь прыкметнай задаволенай усмешкаю.

Справа зрабілася яснай.

Гэты жартаўнік, пан Заблоцкі, зноў прыдумаў дзеля пацехі гасьцей нешта цікавае.

* * *

Пан ротмістр ласкавым голасам зьвярнуўся да Марылькі:

— Я меў размову з панам начальнікам дэфэнзывы. Я вельмі цябе шкадую і прасіў яго, каб ён цябе выпусціў. Я яго ўгаварыў. Ён згадзіўся, але толькі пад тэй умовай, каб ты дакладна і шчыра сказала, хто і як дапамагаў вам у вашай бунтарскай працы.

* * *

Марылька маўчала.

Дый што-ж магла яна сказаць? Пакуль былі сілы, пакуль магла яна гаварыць,—

яна гаварыла,

прасіла,

плакала,

маліла...

Усё было дарма.

* * *
І звыш таго:

яна добра ведала, што ніякай „бунтарскай“ працы яна не вяла, як ня вёў яе і Васіль, ані хто іншы яшчэ з вядомых ёй людзей.

Вось усе гэтыя паны вайсковыя і ўрадаўцы, дык хіба што яны і вядуць бунтарскую агітацыю.

Гэта яны здзекуюцца над людзьмі, яны, і толькі яны, сваімі злачынствамі прымушаюць сялян брацца за зброю і змагацца за свае чалавечыя правы.

У гэтым Марылька даўно пераканалася.

А цяпер, пасья арышту Васіля, пасья таго, як і сама яна даведалася на ўласнай скуры аб тым, што такое „дэфэнзыва“,—

пасья ўсяго гэтага, каб ёй толькі вырвацца на волю,—о, яна-б ведала, што ёй рабіць!

* * *

Усё гэта Марылька ўжо даўно перадумала.

Цяпер—яна нічога не сказала.

Можа падумала?

Хто-ж яе ведае...

* * *

Марылька маўчала.

Тады „сам“ пан палкоўнік выступіў з пра-
моваю.

Выпітае ў працягу вечара віно не давала
яму сядзець спакойна.

* * *

— Пане начальніку дэфэнзывы, і вы ўсе,
панове! Мы мужчыны ня можам дапусьціць,
каб сьвет страціў гэткую красулю.

Гэта-б было цэлым няшчасьцем.

Ганьба дзеля ўсяго польскага афіцэрства і
рыцарства.

Панну трэба абавязкова вызваліць з-пад
стражы.

* * *

Начальнік дэфэнзывы хмурна павёў бро-
вамi.

— Гэта будзе дрэнны прыклад дзеля хло-
паў, калі яны ўбачаць, што яна бяскарна
зьвернецца ў родную вёску. Але ўсё-ж такі я
згодзен.

Няхай толькі яна скажа, што трэба.

* * *

— Мы возьмем яе з сабою ў Варшаву, —
запрапанавала Адэль.

Яна там зрбіць кар'еру!

* * *

Марылька, не звяртаючы ўвагі, сядзела за сталом. Вочы яе пазвольна перабягалі з аднаго госьця на другога. Можна было падумаць, што размова ідзе зусім не аб ёй, не аб тым,—

ці забіць яе,

ці дараваць ёй жыцьцё..

Начальнік дэфэнзывы ўзяў яе за руку.

— Панна Мар'я! Што-ж вы маўчыце?

— Вяльможныя пань і паненкі просяць, каб я адпусьціў вас на волю.

Заўтра ўранку вы паедзеце з гэтымі паннамі ў Варшаву. Яны дадуць вам пекныя вопраткі і багатыя прыкрасы. Яны навучаць вас зарабляць вялікія грошы,—вы будзеце жыць сапраўднай паняй.

— Пры вашым харастве—вас чакае бліскучае лёгкае і прыемнае жыцьцё.

— А дабіцца яго вы можаце ўсяго толькі дзесяткам шчырых слоў.

* * *

Марылька маўчала.

Марылька нічога не адказвала.

На твары яе не крануўся ні адзін мускул.

* * *

Начальнік дэфэнзывы падумаў і дадаў крыху цішэй:

— Я разумею, вы ня маеце ахвоты выяжджаць з родных месц.

Але што-ж зрабіць, калі іначай нельга. Дый шкадаваць вам тут няма чаго.

Я чуў, што вы вельмі кахалі гэтага... Ну, як яго...

Настаўніка, Васіля Гарбацэвіча. Цяпер, калі ён памёр...

* * *

Далейшыя словы застралі ў пана начальніка дэфэнзывы ў горле:

На яго наставіліся палкія вочы дзяўчыны.

Адразу можна было прачытаць на іх — зьдзіўленьне, жах, нянавісьць.

* * *

Раптам — дзвенькнулі кайданы.

Марылька ўскочыла. Закованыя рукі схопілі са стала ножык.

Пан начальнік дэфэнзывы, крыху падвыпіўшы, толькі дзякуючы нейкаму цуду здалеў адхіліцца ад удару.

Два жандары падскочылі да Марылькі.

Яна адбівалася і крычала:

— Зладзеі! Гэта вы забілі яго!

Падлюгі! Праз вас, толькі праз вас, льецца кроў! Гэта-ж ваш зьдзек гоніць нашых хлапцоў у паўстанцы! Гэта вы—галоўныя бунтары! Забойцы вы! Зьвяры лютыя!

* * *

З натоўпу перапужаных гасьцей пачуўся крык:

— Вар'ятка!

Элегантным рухам начальнік дэфэнзывы паправіў сабе прабор на галаве.

— Адвесьці арыштантакту назад у вастрог!

РАЗЬДЗЕЛ XI

Не канец, але канчатак кніжкі.

* * *

А чацьвертай гадзіне рана, проста з балю, пан ротмістр Заблоцкі і харунжы граф Піонткоўскі ўскочылі на коняй і паляцелі ў казарму.

* * *

Сэржант Зарэмба падскочыў з дакладам.

— Данашу, што ўсе людзі сабраны.

Не хапае толькі жандара Янэка Глямбоўскага, які ўвечары на пераклічку не зьявіўся.

* * *

Ротмістр моцна паціснуў плячыма:

— Няпэўны хлапец.

Дэзэртираваў.

Нічога!

Далёка не ўцячэ. За ім сочыць сам пан Міхась Гарбаты...

* * *

Атрад у трыццаць чалавек выступіў з Бярозы.

Пераправа праз рэчку прашла без усялякіх здарэньняў.

* * *

Дробным трэшком праехалі каля Галавіцкіх фальваркаў. Уехалі ў лясок. Ротмістр курьў цыгару і размаўляў з ехаўшым побач з ім хорунжым і сэржантам Зарэмбай.

Крыху далей ехалі жандары.

Па пяць чалавек у рад.

Ззаду ўсіх ехаў Пясэцкі.

* * *

— Да галоўнага масыву Спораўскіх лясоў,

даражэнькі пане хорунжы, яшчэ вёрст з пяць.

Як пад'едзем,—падзелімся на дробныя атрадзікі, аб'едзем стан гэтых бандытаў з чатырох бакоў.

Наступленьне пачнем усе разам, як толькі пачне сьвітаць, зразумела, сьпешыўшыся.

* * *

— Дзіўная публіка ўсё-ж ткі гэтыя хлопцы, пане ротмістру.

Хаваюцца ў лясох, нібы-та й сапраўды можна там схаватца. Ніяк не зразумеюць, што агэнтурка ў нас добрая, усюды іх знойдзе.

* * *

А звыш таго:

чаго яны яшчэ змагаюцца?

Сьмешна нават падумаць, што гэтакія невялічкія банды ў дзесяць-дваццаць чалавек могуць процістаяць польскім рэгулярным...

* * *

Залп з чатырнаццаці вінтовак спыніў хорунжага графа Піонткоўскага на поўслове. Пачалася беспарадкавая страляніна. Ува ўсе бакі паляцелі перапуджаныя, узмыленыя коні без

седакоў. Жандары, што засталіся ў жывых, кінуліся наўцекі.

* * *

Нейкая даўгавязая фігура, забытаўшыся нагою ў стрэмені, валачылася сьледам за панёсшым, ашалеўшым перапуджаным канём.

Каўнер блакітнага мундзіру замызгаўся ў чалавечых мазгох:—

Жоўтых, клейкіх, агідных.

Пан ротмістр Заблоцкі не атрымаў ордэну Белага Арла.

* * *

А ў Бярозе зранку можна было бачыць цікавае здарэньне.

У парадных мундзірах, у белых замшавых пальчатках на конях ляцелі панове афіцэры.

Сьледам за імі—оркестр музыкі.

Потым—між двух аддзелаў коньнікаў, на сялянскай хурманцы ехала рэдкага хараства дзяўчына.

Рукі й ногі яе былі закуты ў кайданы.

Ледзь-ледзь усміхаліся яе вялікія чорныя вочы.

Ззаду беглі ўсе абываталі мястэчка—

ад малога да вялікага.

Кортэж вышаў з мястэчка.

Затрымаўся на полі.

Тутака—быў пабудаваны плот.

* * *

Натоўп сьцішыўся.

Усе слухалі.

Сухі, рэзкі, бязьлітасны голас прэзаса вайскава-палявога суду чытаў прыгавор.

На дьямэнтавых кропельках расы гулялі залацістыя праменьчыкі сонца.

Весела чырыкалі вераб'і.

* * *

А там, далёка,

каля ружовага небасхілу,
высокім слупом падымаўся дым.

Недзе гарэў панскі двор.

* * *

Сухі, траскучы залп.

Мужчыны моўчкі зьнялі шапкі.

(Канец).

Масква—травень 1925 г.

З Ъ М Е С Т

	Стар-
Разьдзел I— Сяўба	5
„ II—Ураджай	17
„ III—Некалькі слоў аб газэтах, ордэне Бе- лага Арла і іншых прыемных і ня- прыемных рэчах	28
„ IV—Аб жандары Янку Глямбоўскім, аб ксяндзы Канарскім і аб тым, як пра- ясьніць і без таго зусім ясную справу	44
„ V—Аб пане Міхасі Гарбатым і аб тым, як на лаўца птушка сама прыляцела	54
„ VI—Абвінавачаны прызнаўся?	66
„ VII—Аб тым, як часам паляўнічы сам ро- біцца дзічыною	77
„ VIII—„Пан“ Янэк і „пан“ Міхась	87
„ IX—У пана ротмістра весела	96
„ X—Марылька	103
„ XI—Не канец, але канчатак кнігі	111

~~337170~~

201088
234400

Дзяржаўная
бібліятэка БССР
імя У. І. Леніна

Вр.кр. 239/41

1891

788 ЦАНА 55 кап.

0-60

00000004026928

2

✓